KENDİNİ SAVUNAN İNSAN (Erich FROMM)

Derleyen:Halit YILDIRIM *02.12.2005*

Önsöz

Aydınlanma düşüncesi, insana ahlaki kurallar geliştirmesi için ne vahiylere ne de kilisenin otoritesine ihtiyaç duymadığını, kendi mantığını rehber olarak kullanabileceğini ve tüm bunların sonucunda iyi ile kötüyü ayırt edebileceğini öğretmiştir. Aydınlanmanın ana fikri olan *"bilme cesareti"* sözüyle ima edilen 'bilgine güven' anlayışı, çağdaş insanın gösterdiği çabalar ve başarılar için bir teşvik olmuştur. İnsanın özerkliğine ve mantığına duyulan ve gittikçe büyüyen kuşku, insanı ahlaksal bir karışıklığa sürüklemiş ve onları hem vahiysiz hem de mantıksız bırakmıştır.

Psikolojiyi doğal bir bilim dalı olarak kurma çabasındaki psikanaliz, psikolojiyi felsefe ve ahlak konularından uzaklaştırma hatası yapmıştır. Gözden kaçırılan nokta insan kişiliğinin bireyi bir bütün olarak incelemedikçe, anlaşılamayacağıdır. Buna bireyin varoluş nedenini araştırma ihtiyacı ve onlara uyarak yaşayacağı normları keşfetme ihtiyacı dahildir.

Ben, burada olgun ve bütünlüğe ulaşmış bir kişiliği temsil eden üretici karakterin, "erdem"lerin kaynağını oluşturduğunu ve "kötülüğün" insanın kendisine ve kendi değişimine karşı gösterilen kayıtsızlık olduğunu vurgulamaya çalıştım.

İNSANCIL AHLAK

İNSANCIL AHLAKA KARŞI OTORİTER AHLAK

Otoriter ahlakta, otorite insan için neyin iyi olduğunu belirler ve davranış biçimleri için yasa ve normlar koyar; **insancıl ahlakta** ise, insan hem norm belirleyici, hem de bu normlara tabi olandır, onların resmi kaynağı veya düzenleyici vekili olduğu gibi, ana konularıdır da.

Otoriter ahlak, insancıl ahlaktan iki ölçütle ayrılır; biri biçimsel öbürü ise maddi ölçütlerdir. Otoriter ahlak biçimsel olarak insanın iyi veya kötüyü ayırt etme kapasitesini reddeder; norm belirleyici her zaman için bireyi aşan bir otoritedir. Böyle bir sistem, ne akıl ne de bilgi üzerine kurulmuştur. Onun varoluş sebebi, otoriteye karşı duyulan korku ve kişinin zayıflık ve bağımlılık hisleridir; karar verme işini otoriteye teslim etme, otoritenin büyülü gücünün bir sonucudur; onun kararları sorgulanamaz ve sorgulanmamalıdır.

Maddi bakımdan ya da içeriğine göre otoriter ahlak, otoritenin çıkarları doğrultusunda öncelikle neyin iyi neyin kötü olduğu sorusuna cevap verir, otoriteye maruz olan kişinin çıkarları dikkate alınmaz; otoriteye maruz kalan kişi bundan, oldukça dikkate değer manevi veya maddi avantajlar elde etse de, o sömürücü bir ahlaktır.

Otoriter ahlakın biçimsel ve maddi yönleri birbirinden ayrılamaz. Şayet otorite kişiyi sömürmek istemeseydi, erdem ve duygusal boyun eğme yoluyla hakimiyet kurmazdı; bunun yerine akılcı yargılama ve eleştiriyi teşvik ederdi ve bunu da kendisinin yetersiz olduğunun anlaşılması pahasına yapardı; ama kendi çıkarları tehlikeye girdiği için otorite, boyun eğmenin en büyük erdem, başkaldırının ise en büyük günah olduğunu savunur. Otoriter ahlakta affedilmeyen günah asiliktir, otoritenin normları belirleme hakkı olup olmadığını ve belirlediği kuralların kişinin çıkarları doğrultusunda olup olmadığını sorgulamaktır. Bir kişi günah işlese dahi cezalandırılmayı kabul etmesi ve bu suçluluk duygusunun da onun içindeki "iyilik" niteliğini ortaya çıkrama olasılığı vardır; çünkü o, bunu kabul ederek, otoritenin üstünlüğünü de kabul ettiğini ifade eder.

Eski Ahit'te insanlık tarihinin başlangıcını anlatan yazılar bize otoriter ahlakın bir örneğini verir. Adem ile Havva'nın günahı, eylemin kendisiyle açıklanmaz; iyi ve kötünün bilgi ağacından meyve yemek, kendi içinde kötü (per se) değildir; gerçekten de hem Yahudi hem de Hıristiyan dinleri, iyiyi kötüden ayırt etme yeteneğinin aslında en temel erdem olduğuna inanır. Esas günah burada itaatsizliktir, yani Tanrı'nın otoritesini sorgulamaktır.

Otoriter ahlakın karşıtı olan insancıl ahlak da aynı şekilde biçimsel ve maddi kriterler ile diğerinden ayrılabilir. İnsancıl ve otoriter ahlak arasındaki farklılık, *"erdem"* kelimesine yüklenen farklı anlamlarda açıkça görülür.

Aristoteles, "erdem" kelimesini, "mükemmelliği" tanımlamak için kullanır-buradaki mükemmellik, insana özgü potansiyellerin gerçekleştirilmesinde kullanılan aktivite anlamındadır. **Paracelsus** "erdem"i, her nesnenin bireysel nitelikleriyle eşanlamlı olarak, yani o nesnenin özelliği manasında kullanır. Bir taşın veya bir çiçeğin kendine özgü erdemi vardır, bu da onun belli niteliklerinin bir birleşiminden kaynaklanır. **İnsanın erdemi ise,** benzer bir şekilde, insan ırkına özgü olan belli niteliklerin toplamıdır; oysaki bireyin en büyük erdemi, onun biricik bireyselliğidir. O, eğer "erdemini" ortaya çıkarırsa "erdemli" sayılır. Bunun tersine çağdaş anlamda "erdem", otoriter ahlakın bir koşuludur. Erdemli olmak, kendini inkar etmek, itaat etmek ve bireyselliği tam olarak geliştirmektense onu bastırmak anlamında kullanılır.

NESNEL AHLAKA KARŞI ÖZNEL AHLAK

Bu görüş açısına göre örneğin "*özgürlük kölelikten daha iyidir*" ifadesi, sadece zevkler konusunda bir farklılığı tasvir etmekte ve hiçbir şekilde nesnel bir geçirliliğe sahip olmamaktadır. Bu anlamda değer "*arzu edilen iyi herhangi bir şey*" olarak ifade edilebilinir ve arzu da değerin bir ölçüsüdür, değer arzunun değil.

Ahlaki hedonizm, nesnellik prensiplerine tanınan ilk ayrıcalıktır: zevkin insan için iyi olduğunu ve acının ise kötü olduğunu farz ederek arzuların değerlendirildiği bir prensip meydana getirir: sadece gerçekleşmeleriyle zevk uyandıran arzular değerlidir; diğerleri ise değildir. Herbert Spencer'in zevkin biyolojik evrim sürecinde nesnel bir fonksiyonu olduğunu öne süren görüşün aksine, zevk bir değer ölçütü olamaz; çünkü özgürlükten değil boyun eğmekten hoşlanan insanlar vardır, bunlar zevklerini sevgiden değil nefretten alırlar, üretken çalışmadan değil sömürüden alırlar.

Hedonistik ahlaka Yunanistan'da, Roma'da, çağdaş Avrupa ve Amerikan kültürlerinde rastlamak şaşırtıcı değildir; çünkü buradaki ilerici düşünürler tamamıyla mutlak insan mutluluğunu savunurlar.

Hedonizm, tüm önemine rağmen nesnel geçerliliği olan ahlaki yargıların temelini oluşturamamıştır.

Öncelikle şunu unutmamamız gerekir; *"nesnel geçerlilik*", "*mutlak"* ile aynı anlama gelmez. Örneğin bir olasılık, kestirme veya bir hipotez hem geçerli olabildiği gibi aynı zamanda "göreceli" de olabilir. Göreceli olması, sınırlı kanıtlara dayandırılmış ve şayet veriler ya da yöntemler buna izin verirse gelecekte düzeltmelerin söz konusu olabileceği manasında kullanılır. Göreceli-mutlak ikileminin temelinde teolojik düşünce yatar. Burada ilahi güç "mutlak" olarak algılanır ve bu güç insanın mükemmel olmayan dünyasından ayrı tutulmuştur. Mutlak kavramı bu teolojik bağlam dışında anlamsızdır ve ahlakta da bilimsel düşüncede olduğu gibi genel olarak çok az öneme sahiptir.

Tüm sanatlarda nesnel geçerliliği olan normlar sistemi, teorik bilime dayanan uygulama kuramını (uygulamalı bilim) oluşturur. Herhangi bir sanat alanında mükemmel sonuçlara ulaşmak için çeşitli yollar olmasına rağmen normlar hiçbir şekilde keyfi değildir; onların dikkate alınmaması yetersiz sonuçlara ve hatta istenilen sonucun büyük bir başarısızlıkla sonuçlanmasına sebebiyet verir.

Fakat sadece tıp, mühendislik ve resim sanat değildir; yaşamanın kendisi bir sanattır-gerçekten de insan tarafından yapılan en zor ve en karmaşık sanat da budur. Bu eylemin nesnesi hiçbir şekilde bu veya şu özel performans değil, yaşamanın kendi performansıdır, insanın potansiyel olarak olduğu şeyi geliştirmesidir. Yaşama sanatında insan hem sanatçı hem de sanatının nesnesidir; o hem heykeltıraş hem de mermerdir; o hem doktor hem de hastadır.

İnsancıl ahlak ,"yaşama sanatının" uygulamalı bilimidir ve temeli de teorik "insan bilimi"dir.

Mutluluk, bireysellik ve kişinin kendi çıkarları üzerine yaptığı tüm vurgulamalara rağmen, çağdaş toplum insana onun mutluluğunun (veya teolojik bir terim kullanacak olursak kurtuluşunun)

hayatının amacı olmadığını; esas amacının çalışma, görevlerini yerine getirme ve başarı kazanma olduğunu öğretmiştir. Para, prestij ve güç insanı teşvik eden kavramlar olmuş, insanın amacı haline gelmiştir.

Eğer ahlak, yaşama sanatını mükemmel bir şekilde uygulama konusunda belli normlar inşa etmek istiyorsa, onun en yaygın genel prensiplerini, yaşamın genel doğasını ve insan varlığının da özel oluşumunu izlemelidir. Genel terimlerle açıklayacak olursak tüm yaşamın doğası, kendi varlığını korumak ve devam ettirmek üzerine kuruludur. Tüm organizmalarda, varlığını korumak için dayanılmaz bir eğilim vardır: bu nedendendir ki psikologlar kendini koruma içgüdüsünün varlığını ortaya koymuşlardır. Bir organizmanın ilk "görevi" hayatta kalmaktır.

Tüm organizmalar kendi özel potansiyellerini gerçekleştirmek için içsel bir eğilim hissedeler. Bu nedenle, insanın hayatının amacı, insanın güçlerini doğanın yasalarına göre geliştirmesi olarak algılanabilir. Hayatta kalma görevi, kendisini gerçekleştirme, potansiyel olarak ne ise o olma göreviyle eşanlamlıdır.

Özetleyip toplayacak olursak, insancıl ahlakta iyi olan, yaşamın onaylanması ve insanın güçlerinin ortaya çıkarılmasıdır. Kötülük insanın güçlerini sakat bırakır; kötü olmak insanın kendine karşı sorumsuzluk yapmasıdır.

Tüm bunlar, nesnel insancıl ahlakın ilk prensipleridir.

İNSAN BİLİMİ[1]

İnsan bilimi kavramı onun nesnesinin, yani insanın, var olduğuna ve ortada insan türüne özgü bir insan doğası karakteri bulunduğuna dayanır. Bu konuda düşünce tarihi özel bir ironi ve çelişki gösterir.

İnsan doğası sabit değildir, bu nedenle de kültür, sabit insan içgüdülerinin bir sonucu olarak açıklanamaz; aynı zamanda kültür de, insan doğasının kendisini, ona pasif bir şekilde ve bütünüyle uydurduğu, sabit bir etmen de değildir.

İnsan köleliğe de uyum sağlayabilir; fakat bunu ancak kendi zihinsel ve ahlaki niteliklerini alçaltarak yapabilir; o kendini güvensizlik ve düşmanlık tarafından yönetilen bir kültüre de uydurabilir; fakat bu uyuma zayıflayarak ve kısırlaşarak tepki verir. İnsan cinsel dürtülerin bastırılmasını gerektiren kültürel koşullara da uyum sağlayabilir; fakat bu uyuma sahip olmak için, Freud'un da bize gösterdiği gibi nevrotik semptomlar geliştirir. Kişi kendini hemen hemen her tür kültürel kalıba uydurabilir; fakat bunlar kendi doğasıyla ne kadar zıt iseler, aynı oranda duygusal ve akli bozukluklar geliştirecek, kendi doğasının değiştiremeyeceği için bu bozukluklar onu içinde bulunduğu koşulları değiştirmeye zorlayacaktır.

İnsan evrimi, kişinin uyum yeteneğinden ve onun kişisel ihtiyaçlarına en iyi cevap verecek koşulları bulması için zorlayan ve yok edilmesi imkansız niteliklerinden kaynaklanır.

İnsan biliminin ana konusu, insan doğasıdır; fakat bu bilim, insan doğasının ne olduğuyla ilgili tam ve uygun bir betimlemeyle başlamaz; onun tanımının tatmin edici bir cevabı, ancak onun ön koşulları değil amaçları göze alınarak verilebilinir. Bunun yöntemi, kişinin çeşitli bireysel ve toplumsal koşullara verdiği tepkileri ve bu tepkilerin insan doğasıyla ilişkilerini gözlemlemektir.

Tarih ve antropoloji, insanın kültürel ve toplumsal koşullara verdiği tepkileri inceler**; sosyal psikoloji,** kişinin kendi kültürümüz içerisinde çeşitli toplumsal koşullara verdiği tepkileri inceler. **Çocuk psikolojisi**, yetişmekte olan çocuğun çeşitli durumlara verdiği tepkileri; **psikopatoloji,** insan doğasının hastalıklı koşullar altında nasıl çarpıtıldığını inceleyerek sonuçlara varmaya çalışır. İnsan

[1] ***"İnsan bilimi"*** derken geleneksel antropoloji kavramından daha geniş bir kavramı kastediyorum.

doğası hiçbir zaman olduğu gibi gözlemlenemez, sadece belli durumlarda gösterdiği belli hareketleriyle gözlemlenebilir.

Antropoloji ve psikoloji tarafından bize sunulan verilerin zenginliğine rağmen, insan doğasına dair ancak kesin olmayan bir fikre sahibiz. *"İnsan doğası"*nı neyin oluşturduğuna dair deneysel ve nesnel bir önerme ortaya süreceksek hala Shylock'tan bir şeyler öğrenebiliriz. Bunun için onun Yahudi ve Hırisityanlar hakkında, insanlığın temsilcileri olarak geniş bağlamda söylediği şu sözleri anlamalıyız.

Ben bir Yahudi'yim! Bir Yahudi'nin gözleri yok mudur? Bir Yahudi'nin elleri, organları, boyutları, duyuları, ilgi alanları, tutkuları yok mudur? Bir Hıristiyan'ın beslendiği aynı aşla beslenmiyor, aynı silahlarla yaralanmıyor, aynı hastalıklara maruz kalmıyor, aynı araçlarla iyileşmiyor, kışın ve yazın aynı şekilde ısınıp serinlemiyor mu? Bizi yaralarsanız, kanımız akmıyor mu? Gıdıkladığınız zamansa gülmüyor muyuz? Bizi zehirlediğiniz zaman ölmüyor muyuz? Bize yanlış yaparsanız, sizden intikam almayacak mıyız? Eğer her konuda sizinle aynıysak, bu konuda da size benzemiş olacağız."

İNSANCIL AHLAKIN GELENEĞİ

İnsancıl ahlak geleneğinde, normları ve değerleri yerleştirmenin temelinin insanı bilmek olduğu görüşü hakimdir.

Aristoteles için ahlak bilimi, insan biliminin üzerine kurulmuştur. Psikoloji insanın doğasını inceler, bu yüzden ahlak da psikoloji ile bağlantılıdır. Politika öğrencisi gibi ahlak öğrencilerinin de "ruh" hakkındaki gerçekleri, göz ve bedeni iyileştirmek isteyen kişinin göz ve beden hakkında her şeyi bilmesi gerektiği gibi, bilmelidir...Aristoteles insan doğasından "erdemin" (mükemmelliğin) insana özgü işlevlerin ve kapasitelerin kullanılması anlamında kullandığı "aktivite" olduğu sonucunu çıkarır.

Spinoza genel bir normun insan varoluşuna uygulanmış tek şekli olan bir erdem kavramına ulaşır. "İçimizde olan erdemle hareket etmek, kendimize yarar sağlamak amacıyla eylemde bulunmak, yaşamak ve varlığımızı korumaktan başka bir şey değldir (bu üç şey de aynı anlama gelir)."

Kişinin varlığını koruması Spinoza'ya göre potansiyel olarak ne ise o hale gelebilmektir. Spinoza şöyle der: *"Bir at onu bir insana da bir böceğe de dönüştürseniz aynı oranda zaar görür."* Buna ekleyebileceğimiz şudur ki Spinoza'ya göre bir insan, bir meleğe de dönüşse, bir ata da dönüşse yine aynı şekilde zarara uğrayacaktır. Erdem, her canlının özel potansiyellerinin geliştirilmesidir; çünkü kişi için bu durum onun en çok insan olduğu durumdur.

Akıl, insana gerçekten kendisi olması için ne yapması gerektiğini gösterir, aynı zaman da da iyinin ne olduğunu ve erdeme ulaşmanın ancak kişinin kendi güçlerini kullanarak mümkün olduğunu da öğretir. İktidar da bu manada erdemle aynıdır; iktidarsızlık ise kötülükle aynıdır. Mutluluk kendi içinde bir amaç değildir.

Spinoza radikal bir biçimde otoriter ahlaka karşıdır. Ona göre kişi, kendi içinde bir amaçtır ve onu ezen otoritenin bir aracı değildir. Değer sadece onun gerçek çıkarları ile alakalı bir şekilde belirlenebilir.

Bilimsel ahlakın en önemli çağdaş savunucusu **John Dewey'dir**. Onun görüşleri hem ahlaktaki otoritizme hem de göreceliğe karşı çıkar. O da Spinoza gibi, insan aklı vasıtasıyla nesnel geçerliliği olan değer önermelerine ulaşılabileceğini iddia eder. Ona göre de insan hayatının ana amacı, kişinin kendi doğası ve onun yapısı vasıtasıyla büyüyüp gelişmesidir; ama onun sabit amaçlara zıt görüşü, onu Spinoza tarafından ulaşılan önemli bir noktadan uzaklaştırır: bu da bilimsel bir kavram olarak "insan doğasının modeli"dir.

AHLAK VE PSİKANALİZ

Psikanalizin buluşlarını ahlak kuramına uyarlama konusunda felsefi ve psikolojik açıdan çok az girişim yapılmıştır. Bu gerçek de çok şaşırtıcıdır; çünkü psikanalitik teorinin ahlak kuramı için taşıdığı önem inkar edilemez.

En önemli katkı ise, psikanalitik kuramın, insanın soyut parçalarını değil de insanı bir bütün olarak konu alan ilk psikolojik sistemi olduğu gerçeğidir. Psikanalitik karakter bilimi hala bebeklik dönemini yaşıyor olsa da ahlak kuramı açısından vazgeçilmezdir. Geleneksel ahlakın içinde bulunan ve ilgilendiği tüm erdemler ve kötülükler çoğu zaman aynı sözcüklerle ifade ediliyor olmalarına rağmen, farklı ve çelişik insan davranışlarını gösterdikleri için oldukça belirsizdirler. Onları anlamak ancak bir kişiden beklenilen erdem veya kötülüğün öngörülmesinde ve o kişinin karakter yapısı ile ilgili bağlantı kurulduğunda mümkün olabilir. Karakter içeriğinden ayrı tutulan bir erdem, değersiz bir kavram haline gelebilir (mesela korkunun neden olduğu bastırılmış küstahlığın alçakgönüllülükle perdelenmesi); veya tüm karakter içeriği tam olarak anlaşılırsa kötülük de farklı bir ışık altında görülebilir (örneğin güvensizlik ve kendini küçük görmenin bir ifadesi olan küstahlık).

Ahlakın ana konusu karakterdir ve sadece karakter yapısı baz alınarak davranış ve özelikler hakkında bütünlük sağlayan yargılara varılabilinir. Ahlakla ilgili araştırmaların öznel konusu tek tek erdemler ve kötülükler değil, erdemli veya kötü karakterdir.

Freud'un göreceliliği onun süperego kuramında en açık şekilde görülebilir. Bu kurama göre, herhangi bir şey babanın süperegosunun ya da kültürel geleneğin içinde yer alan emir ve yasaklar sisteminin bir parçası olursa, her şey bir vicdan meselesi haline gelebilir. Bu görüşe göre **vicdan,** içgüdüsel bir otoriteden başka bir şey değildir. Freud'un süperego analizi sadece "*otoriter vicdanın*" analizidir.

Psikanaliz, kişinin kendisi hakkındaki gerçeği ortaya çıkarma girişimidir. Bu açılardan Freud, Buda ve Sokrates tarafından izlenen ve doğrunun insanı erdemli ve serbest kılacak bir güç olduğu ya da Freud'un deyimiyle "sağlıklı" olduğunu savunan düşünce geleneğini devam ettirir. Analitik tedavinin amacı akıldışı (ide) olanın yerine aklı (ego) koymaktır.

İNSAN DOĞASI VE KARAKTER

İNSANIN DURUMU

Bir birey tüm insan ırkını temsil eder. İnsan türünün belli bir örneğidir. O hem "kendisidir" hem de "herkestir"; o tüm tuhaflıklarıyla bir bireydir ve bu anlamda eşsizdir, aynı zamanda da insan ırkının niteliklerinin bir temsilcisidir. Bireysel kişiliği tüm insanlarda var olan özelliklerle belirlenir. Bu yüzden insanın durumuyla ilgili tartışma, kişiliğinden bahsetmeden önce yapılmalıdır.

İnsanın Biyolojik Zayıflığı

İnsanı hayvansal varlıklardan ayıran ilk unsur olumsuzdur: Bu unsur etrafındaki dünyaya uyum sağlamada gösterdiği içgüdüsel gelişimin yetersizliğinde yatar. Oysaki hayvanların dünyaya uyumu ezelden beri hep aynı olmuştur: Şayet hayvanın içgüdüsel donanımı değişen çevreye uyum göstermekte zorlanırsa türünün nesli tükenir. Hayvanlar değişen durumlara kendilerini değiştirerek uyum sağlarlar-çevresini değiştirerek değil.

Hayvanların içgüdüsel donanımları ne kadar zayıf ise, beyni ve böylece de öğrenme kapasitesi de o kadar büyüktür. İnsan doğasının, evrim süreci içerisinde içgüdüsel uyumun en alt düzeyde olduğu sırada yaratılmış olduğunu söyleyebiliriz.

İnsan hayvanlar içerisinde en aciz olanıdır; ama özellikle bu biyolojik zayıflığı, onun gücünün temelini meydana getirir. Çünkü bu zayıflık, insani özelliklerini geliştirmesi için ana nedeni teşkil eder.

İnsandaki Varoluşsal ve Tarihsel Bölünmüşlük

Kendi kendinin bilincinde olmak, mantık ve hayal gücü hayvansal varlığı belirleyen "uyum"u bozmuştur. Bu özelliğin ortaya çıkması, insanı anormal bir yaratığa dönüştürmüş, onu evrenin hilkat garibeleri haline getirmiştir. O doğanın bir parçasıdır, doğadaki fizik yasalarına boyun eğmek zorundadır ve onları değiştirme yeteneğine de sahip değildir; fakat buna rağmen doğanın geri kalan her şeyinden daha üstündür. Bir parçası olduğu halde, doğadan ayrı düşünülür.

İnsanoğlunun kutsaması olan **idrak**, aynı zamanda onun lanetidir de; çözümü olmayan bölünmüşlüğünü sonsuza dek çözmeye çalışma zorunluluğuyla karşı karşıya bırakır onu.

İnsan hayatı, türünün örneklerini tekrar ederek "yaşayamaz"; kendisi yaşamak zorundadır. İnsan canı sıkılabilen, hoşnutsuz olabilen, cennetten sürgün edildiğini hissedebilen tek hayvandır. İnsan, varoluşu kendisi için çözmesi gereken bir problem oluşturan ve bundan kaçamayan tek hayvandır. Aklın ortaya çıkması insanda bir ikileme sebep olmuştur ve bu ikilem de onu sonsuza dek yeni çözümler aramaya itecektir.

İnsanda (ilerleme) için doğuştan gelen bir güdü yoktur; ona aklına koyduğu yolda ilerlemeyi sağlayan şey, varoluşundaki çelişkilerdir. **En temel varoluşsal bölünme,** yaşam ile ölüm arasında olandır. Ölecek olmamız, insan için kaçınılmaz bir gerçektir. İnsan bu gerçeğin farkındadır ve bu farkındalık onun hayatını derinden etkiler; fakat ölüm, yaşamın tam tersidir ve yaşamın dışındadır. Ayrıca yaşam tecrübesiyle uyumsuz bir olgudur. Ölüm hakkında edindiği hiçbir bilgi, onun yaşamın anlamlı bir parçası olmadığı gerçeğini değiştirmez.

Ve **Spinoza**'nın da dediği gibi: ***"Bilge insan, ölümü değil yaşamı düşünür."*** İnsan bu ikilemi ideolojilerle aşmaya çalışmıştır, örn. Hıristiyanlık'ta gördüğümüz ve ölümsüz ruhu savunan ölümsüzlük olgusu, ne yazık ki insan hayatının ölümle sonuçlandığı gerçeğini yadsır.

İnsan bağlantıları olan bir yaratık olduğu gibi yalnızdır da: O, kendine özgü bir birey olmanın, başka hiçbiriyle aynı olmamanın ve ayrı bir birey olmanın bilinciyle yalnızdır. Kendi akıl gücüne dayanacak kararlar vermek veya yargılamak durumunda kaldığı sürece yalnız olmak zorundadır; ama buna rağmen yalnız olmaya ve türdeşleriyle bağlantı içerisinde olmamaya dayanamaz. Mutluluğu, türdeşleri ve geçmiş gelecek kuşaklarla kurduğu bağlantıya bağlıdır.

İnsan beyninin en garip niteliklerinden bir tanesi de, bir çelişkiyle karşı karşıya kaldığında pasif kalamamasıdır. Çelişkiyi çözmek amacıyla hemen harekete geçer. Bütün insan gelişimi bu gerçeğe dayanır.

İnsan kendisi için sorumluluk almalı ve sadece kendi güçlerini kullanarak hayatına bir anlam kazandıracağı gerçeğini kabullenmelidir.

Belirsizlik, insanın güçlerini ortaya çıkarması için en etkin koşuldur. Şayet paniğe kapılmadan gerçekle yüzleşebilirse; insan üretici bir şekilde yaşayarak ve güçlerini ortaya koyarak kendi yaşamına verdiği anlamın dışında bir anlam olmadığını kabul edecektir; sadece ve sadece sürekli uyanıklık, aktivite ve çabalarımız bizi bu görevi yerine getirirken başarısız olmaktan alıkoyabilir-güçlerimizin tamamıyla gelişmesi, varoluşumuzun yasaları ile belirlenmiş sınırlar içerisinde mümkündür.

İnsan davranışındaki en göze çarpan özellik, insanın sergilediği tutkuların ve çabaların yoğunluğudur. Freud, bu gerçeğin herkesten çok farkına varmış ve onu, zamanının mekanik, doğal düşünce tarzında açıklamaya çalışmıştır. Kendini koruma içgüdüsünün ve cinsel içgüdülerin (eros ve ölüm içgüdülerinin) çok açık ifadeleri olmayan tutkuların, bu içgüdüsel-biyolojik dürtülerin dışavurumları olduğunu savunmuştur.

Bir insanın açlık, susuzluk ve cinsel arzuları tamamıyla tatmin edilse bile "o" tatmin olmamıştır. Hayvanların aksine en önemli problemleri o noktada çözülmüş değil, daha yeni başlıyordur. O, güç, aşk ve yok etme hırsıyla doludur. Hayatını din, politik ve insani değerler için

tehlikeye atma eğilimindedir. Bu çabalar insan hayatının gaipliğini ortaya koyar. Gerçekten de *"insan sadece ekmekle yaşayamaz"*.

Eğer insan bedensiz bir akıl olsaydı, amacına etkili bir düşünce sistemiyle ulaşabilirdi; ama bir akılla olduğu kadar bir bedenle de donatılmış bir varlık olduğundan, varoluşunun bölünmüşlüğüne sadece düşünce bazında değil, yaşama süreci içinde olduğu kadar duygu ve eylemlerinde de tepki göstermek zorundadır.

Bütün insanlar idealisttir ve fiziksel tatminin ötesinde olan bir amaca doğru ilerlerler. Onların tek farkı inandıkları ideallerin çeşitliliğinde yatar. İnsan aklının en iyi fakat aynı zamanda da en şeytani gösterileri bedenin değil "*ideallerin",* yani ruhun gösterileridir. Bu nedenle bazı ideallere veya bazı dini duygulara sahip olunmasının kendi içinde değerli olduğunu iddia eden bir görüş, tehlikeli olduğu kadar yanlıştır da.

KİŞİLİK

İnsanlar, insani durumu ve onun işin içinden çıkılmaz varoluş ikilemini paylaştıkları için birbirlerine benzerler; insan sorunlarını çözmedeki özel yolları ile eşsizdirler. Kendi içlerinde gösterdikleri, kişiliklerindeki eşi bulunmaz çeşitlilik, insan varoluşunun bir özelliğidir.

Benim **kişilikten anladığım**, **bir insan tarafından edinilen ve onu eşsiz kılan ruhsal özelliklerdir.** Doğuştan gelen ve edinilen özellikler arasındaki fark; ilkinde yaradılışı, yetenekleri ve yapısal olarak verilmiş tüm ruhsal nitelikleri taşır, ikincisinde ise kendini kişilik olarak gösterir.

Yaradılış

Hipokrat dört tür yaradılış biçimi tanımlamıştır:

1. Sıcakkanlı (choleric),
2. İyimser (sanguine),
3. Melankolik (melancholic) ve,
4. Soğukkanlı (phlegmatic).

Sıcakkanlı ve **iyimser** yaradılışlıların karakter özellikleri, kolay heyecanlanmaları ve çabuk değişen ilgi alanlarıdır. İyimser yaradılışların ilgileri daha zayıf, sıcakkanlı yaradılışlarınki ise daha yoğun yaşanır.

Melankolik ve **soğukkanlı** yaradılışlılar ise, tam tersine sürekli; ama daha yavaş harekete geçen ilgiye sahiptirler. Soğukkanlı yaradılışlının ilgileri zayıf, melankolik yaradılışlının ilgisi ise daha yoğun bir ilgidir.[2]

Yaradılış, tepkilerin moduna göre belirlenir, yapısal ve değişmezdir**. Karakter ise** öncelikle bireyin tecrübeleri tarafından şekillenir, özellikle yaşamın ilk yıllarında edindikleri ile idrak edilenler ve yeni edinilen tecrübelerle belli bir oranda değişkendir. Eğer bir insanın sıcakkanlı bir yaradılışı varsa tepki modları *"hızlı ve güçlüdür*"; fakat hangi alanlarda hızlı ve kuvvetli olduğu karakter özellikleriyle yakından ilgilidir.

Yaradılışın içerisindeki farklılıklara dair seçimler yalnızca öznel beğenilere dayanır; fakat karakter içerisinde görülen değişiklikler ahlaki olarak çok temel öneme sahiptirler.

Karakter

[2] Bu **dört yaradılış**, bilinen dört elementle simgelenmiştir: Sıcakkanlı=ateş=sıcak ve kuru, çabuk ve kuvvetli; İyimser=hava=ılık ve nemli, Çabuk ve zayıf; Soğukkanlı=su=soğuk ve nemli, yavaş ve zayıf; Melankolik=toprak=soğuk ve kuru, yavaş ve kuvvetli.

Karakter, *"belli bir birey için tipik davranış örneği"* olarak tanımlanmaktadır.

Freud, sadece ilk değil aynı zamanda en tutarlı ve kapsamlı, karakter kuramını geliştirmiştir. Bu kurama göre **karakte**r, davranışın temeli olan ama onunla özdeş olmayan bir uğraşlar sistemidir.

Karakter özellikleri, üçüncü bir kişi tarafından gözlemlenebilen eylemler olarak tarif edilir. Buna bağlı olarak mesela "cesaretli olmak" gibi bir davranış özelliği, belli bir amaca ulaşmak için gösterilen ve kişinin rahatını, özgürlüğünü veya hayatını riske atmasını göze aldıran davranış olarak tanımlanabilir. Cesur davranışın kaynağı hırs olabilir, insan belli durumlarda hayatını tehlikeye atarak saygı görme arzusunu tatmin etmek istiyor olabilir.

Bir başka örnek de cimriliktir. Bir kişi tutumlu olabilir; çünkü ekonomik şartları bunu gerektirir. Ya da cimri olmasının sebebi onun haris bir karaktere sahip olması ve gerçekçi bir gereklilikten çok kendi çıkarlarını düşünerek tasarruf yapmasıdır.

Balzac'ın da söylediği gibi, karakter araştırması "insanı harekete geçiren güçler" ile ilgilidir. Yani bir insanın nasıl davrandığının, hissettiğinin ve düşündüğünün, büyük ölçüde karakteri tarafından belirlendiği ve sadece gerçekçi durumlara verilen akılcı tepkiler olmadığıdır; kısaca ***"insanın karakteri onun kaderidir"***.

Freud karakter özelliklerinin dinamik değerlerinin farkına varmış ve bir kişinin karakter yapısının, yaşam sürecine enerji veren bir biçimi temsil ettiğini anlamıştır. Aynı zamanda Freud'u karakterdeki temel varlığın tek bir karakter özelliği değil, birçok küçük karakter özelliğinin birleşimi, toplam bir karakter oluşumu olduğu konusunda da destekler.

Yaşama süreci içinde insan, kendisiyle dünya arasındaki ilişkiyi; (1) nesnelere sahip olup onları asimile ederek (2) kendisiyle insanlar (ve kendisi) arasında yine ilişki kurarak sağlar. Birincisini **asimilasyon**; ikincisini de **toplumsallaşma** olarak adlandırıyorum. Her iki ilişki türü de "açık" ve hayvanlarda olduğu gibi içgüdülerle dürtülenmemişlerdir. Yani insan, yalnız ve başkalarıyla ilişki içerisinde olmadan yaşayamaz.

Bireyin kendini dünyayla ilişki içerisine soktuğu bu yönelimler, karakterinin çekirdeğini oluşturur: Karakter, asimilasyon ve toplumsallaşma süreci içinde insan enerjisinin yönlendirildiği bir biçim (nispeten kalıcı) olarak tanımlanabilir. Bu ruhsal enerji aktarımının çok önemli biyolojik bir fonksiyonu vardır. **İnsanın eylemleri**, *doğuştan gelen içgüdüsel kalıplarla belirlenemez*. İnsan; eylemde bulunduğu ve bir adım attığı her zaman incelikli düşünüp bir karar vermek zorunda olsaydı, yaşam gerçekten dayanılmaz olurdu. Oysaki pek çok eylemin, bilinçli düşünmeye zaman bırakmayacak kadar çabuk halledilmesi gerekmektedir. Bunun ötesinde tüm davranışlar iyice düşünülüp sonra gerçekleştirilseydi, eylemlerde doğru işlevi yerine getirmeden tutarsızlıklar ortaya çıkardı.

Karakter, bireye sadece tutarlı ve akılcı bir şekilde eylemde bulunma imkanı sağlamaz; aynı zamanda topluma uyum sağlamasına da olanak verir. Bir çocuğun karakteri tamamıyla ebeveynlerinin karakterine verdiği tepkilerle şekillenir. Ebeveynler ve onların çocuk yetiştirme yöntemleri ise, kültürlerinin toplumsal yapısı tarafından şekillendirilir. Ortalama aile yapısı toplumun "tinsel" aracıdır ve çocuk ailesine uyum sağlamakla ileride toplumsal hayatında yerine getirmesi gereken görevlere de uyum sağlamış olur. Bu nedenle çocuk, yapmak zorunda olduğu şeyi yapmayı istemesini sağlayan ve içinde yaşadığı toplumsal sınıf veya kültürün pek çok üyesiyle paylaştığı bir payda olan karakteri edinmiş olur.

Belli kültüre ait insanların çoğunda olan ve karakter yapısının çekirdeğini oluşturan ortak bir *"toplumsal karakter"*den söz edebilmesi, karakterin toplumsal ve kültürel kalıplar tarafından şekillendirildiğini gösterir.

Genetik olarak bireysel karakterin biçimlenmesi onun yaşam tecrübelerine, yaradılışına ve fiziksel yapısına bağlıdır. Çevre iki farklı kişiye hiçbir zaman aynı etkiyi yapmaz; çünkü yapılarındaki farklılık onların aynı çevreyi az ya da çok farklı şekilde yaşamalarını sağlar.

Karakter Tipleri: Üretici Olmayan Eğilimler

ALICI EĞİLİM

Alıcı eğilimi olan kişi "*tüm iyiliklerin kaynağı*"nın dışarıda olduğunu hisseder. Bu eğilime sahip kişilerde sevgi problemi "sevmek" ile değil, neredeyse tamamıyla "sevilmek" ile aynı anlamdadır.

Yönlenmeleri düşünme alanındakiyle aynıdır: Eğer zekilerse en iyi dinleyici onlar olurlar; çünkü fikir üretmeye değil, almaya eğilimlidirler. Bu tarz insanların en büyük özelliği, ihtiyaçları olan bilgiyi kendileri bulmaktansa, bunun için herhangi bir çaba sarf etmektense bunu onlara sağlayabilecek birini bulmaktır.

Kendilerini güvende hissetmeleri için birçok ele ihtiyaç duyduklarında, çok sayıda insana sadık olmaları gerekir. Onlar için "hayır" demek çok zordur ve kolayca birbiriyle çelişen sadakat ve sözlerin arasında kaybolabilirler. "Hayır" diyemedikleri için "evet" demeye bayılırlar. Bunu herkese ve her şeye uyarlarlar. Bunun sonucu olarak eleştiri yetenekleri felce uğrar ve onları giderek başkalarına daha bağımlı hale getirir.

Yalnız kaldıklarında kendilerini kaybolmuş hissederler; çünkü yardım olmadıklarında herhangi bir şey yapabileceklerine inanmazlar. Örneğin kişisel ilişkilerinde, kiminle ilgili karar vermek zorundalarsa ona fikir danışırlar.

Bu alıcı tipin en büyük zaafı, yiyecek, içecektir. Bu insanlar heyecan ve depresyonlarını yiyerek ve içerek aşmaya çalışırlar. Ağızları, onların en büyük ve en anlamlı özellikleridir. Dudakları açık olmaya eğilimlidir. Sanki durmadan beslenme ihtiyacında imiş gibi.

Genel anlamda, alıcı eğilimi olan kişiler dış görünüşlerinde iyimser ve cana yakındır.

SÖMÜRÜCÜ EĞİLİM

Alıcı eğiliminde olduğu gibi sömürücü eğilimin de **temel düşüncesi**, tüm iyiliklerin kaynağının dışarıda olduğu, kişinin istediklerini dışarıda araması ve kendi başına elde edemeyeceği inancıdır. Bu ikisinin arasındaki fark, sömürücü tipin başkalarından herhangi bir şey almayı beklememesi, istediklerini güç veya hile ile başkalarından temin etmesidir.

Sevgi ve ilgi konusunda ise bu insanlar, el koyma ve çalma eğilimindedirler. *Bu tarz insanlar fikir üretme eğiliminde değil, çalma eğilimindedirler.*

Aynı şeyler maddi nesnelerle ilgili eğilimlerde de geçerlidir. Her zaman için başkalarından alabilecekleri şeyler, kendi üretebileceklerinden daha cazip görünür. Onlar her şeyi ve herkesi, neyi ve kimden elde ettiklerine bakmadan sömürebilirler. Ama ilkeleri: *"Çalıntı meyveler en tatlılarıdır*". Çünkü onlar, insanları kullanmak ve sömürmek isterler. Sadece ve sadece sömürülerine uygun olabilecek kişi ve nesneleri "severler" ve her şeylerini aldıkları kişilerden kısa sürede "sıkılırlar". Bunun çok uç bir örneği kleptomanlardır. Onlar maddi durumları elverdiği halde sadece çaldıkları şeylerden hoşlanırlar.

Alıcı tipin özelliği olan güven ve iyimserlik yerine, bu tip insanlarda *şüphe ve alaycılık, imrenme ve kıskançlık vardır.* Sadece başkalarından zorla aldıkları şeylerle mutlu olabildiklerinden, diğerlerinin sahip olduklarını gözlerinde büyütme, kendilerinin olanı ise küçümseme eğilimindedirler.

İSTİFÇİ EĞİLİM

Alıcı ve sömürücü eğilim türleri, bir şeyleri dış dünyadan elde etmek istemeleriyle birbirine benzerler, oysaki istifçi eğilim bunlardan oldukça farklıdır. Bu eğilim tarafından yönlendirilen insanlar, dış dünyadan elde edilen şeylere çok az inanç duyarlar. Güvenlikleri, istiflemeye ve biriktirmeye bağlıdır, harcama yapmak onlar için bir tehdittir.

Cimrilikleri, para ve maddi şeyleri olduğu kadar, duyguları ve düşünceleri de etkiler. Sevgi, temel olarak sahip oldukları bir şeydir. **Sevgi vermezler ama "sevilene" sahip olarak bunu elde etmeye çalışırlar**. İstifçi kişi çok zaman insanlara ve hatta hatıralara belli bir ölçüde sadakat gösterir.

Her şeyi bilirler; ama kısırdırlar. Üretici tarzda düşünme yetisine sahip değildirler. Bu insanları, mimikleri ve beden hareketleriyle de tanımak mümkündür. Sıkıca birbirine kenetlenmiş dudaklar onlarındır. Beden dilleri onların çekingen tavırlarının bir yansımasıdır.

Bu tiplerin bir başka özellikleri ise titiz düzen meraklarıdır. İstifçi eşyalarla, düşüncelerle veya duygularla da, hatıralarıyla olduğu gibi düzenli olacaktır; fakat bu düzen kısır ve katı bir düzendir. Nesnelerin yer değiştirmelerine katlanamaz ve onları otomatik olarak tekrar düzenler.

Düzenliliği, alma ve dışarıdan yapılacak müdahaleleri engellemek için her zamanki yerinde tutma yoluyla dünyaya hakim olma isteğini temsil eder.

Saplantılı bir dakiklik istifçi tipin bir başka özelliğidir. Bu da dış dünyaya hakimiyet kurmanın bir başka yoludur.

Kendisine müdahale edilmek istendiğinde gösterdiği otomatik savunma, devamlı bir "hayır"dır. En yüksek değerleri, düzen ve güvenliktir. Ana düşünceleri: "*Güneşin altında yeni bir şey yok*"tur. Başkalarıyla olan ilişkilerinde samimiyet bir tehdittir.

İstifçi, şüphecidir ve belli bir ölçüde adaletli de davranır. Bu adaletin ana fikri de: "Benim olan benimdir, senin olansa senindir".

PAZARLAMACI EĞİLİM

Pazarlamacı eğilim, çağdaş zamanların baskın bir özelliği olarak gelişmiştir. En eski ekonomik mekanizmalardan biri "barter"dır (*değiş-tokuş).*

Yerel pazarda değiş-tokuş, malları değiştirmek amacıyla buluşmak için bir fırsat sağlardı. Üreticiler ve müşteriler, birbirleriyle iletişim içerisindeydi. Oldukça küçük gruplar halindeydiler. Talep aşağı yukarı bilinmekteydi, böylece üretici bu belirli talebi karşılamak için üretim yapıyordu.

Çağdaş Pazar ise, artık bir toplanma yeri olmaktan çıkmış, kişisel olmayan soyut bir talep mekanizması haline gelmiştir. Bu Pazar için üreten kişi, bilindik bir müşteri kitlesi için üretim yapmamaktadır. Onun kararı arz ve talep yasalarına dayanır. Malların satılıp satılmayacağına ve hangi fiyatlarda satılacağına karar verir.

Günümüzde Pazar eğilimi hızlı bir büyüme göstermektedir. Ona eş olarak son yüzyılların bir mucizesi sayılan bir başka yeni bir pazarlama gelişimi de söz konusudur-"kişilik pazarı". Garsonlar ve satıcılar, yöneticiler ve doktorlar, avukatlar ve sanatçılar, hepsini bu pazarda görmek mümkündür.

Değerlendirme ilkesi hem kişilik hem de ürün pazarlarında aynıdır. Birinde kişilikler satışa çıkarılır; öbüründe ise mallar. Her ikisinde de değer, onların değiş tokuş değeridir.

Gerekli olan kişilik bir dereceye kadar insanın çalışacağı özel alana bağlıdır. Bir borsacı, satıcı, sekreter, demiryolu yöneticisi, bir kolej profesörü veya bir otel müdürü v.s. her biri farklı türlerde kişilik sergilemek zorundadır; ama bu farklılıklarına rağmen sadece bir koşulu yerine getirmek zorundalar: talep edilmek.

Çağdaş insan kendisini hem satıcı hem de pazarda satılan ürün olarak gördüğünden, kendine güveni, kontrolü altında olan koşulların ötesindedir. Ancak "başarılı" ise değerlidir; değilse değersizdir.

Peer Gynt, kendi benliğini keşfetmek ister ve bu arada bir soğan gibi olduğunu anlar-arka arkaya her bir katman soyulabilir ama ortada bir çekirdek yoktur. Kimliğinden şüphe duyarak yaşayamayacağı için pazarlama eğilimine sahip kişi, kimliğiyle ilgili güveni kendisinde ve güçlerinde değil, başkalarının onun hakkında ne düşündüğünde bulacaktır. Prestiji, statüsü, başarısı ve belli bir insan olarak başkaları tarafından tanınıyor olması iyi bir kimlik duygusu için gerekliliklerdir.

Pazarlama eğiliminde düşünmek de hissetmek kadar ayırıcı bir özelliktir. Düşünme yetisi bir şeyleri çabucak düşünebilme ve onları doğru şekilde kullanabilme yeteneğinin bir göstergesidir. Yaygın ve etkili bir eğitimle bu, mantığın değil; ama zekanın gelişmesine sebep verir.

İlkokuldan üniversiteye kadar öğrenmenin amacı, sadece pazarda gerekli olacak bilgileri mümkün olduğunca fazla miktarda depolamak olmuştur. Öğrenciler o kadar çok şey öğrenirler ki

düşünmeye zorlukla zaman ve enerji harcarlar. Artık konulara veya bilgiye duyulan ilgiden ziyade bunların değiş-tokuş değerleri, daha iyi ve daha çok eğitim almak için gerekli olan ereği sağlamaktadır.

Alıcı, sömürücü ve istifleyici eğilimlerin bir ortak yönü vardır. Her biri insan ilişkilerinin bir şeklidir. Bir insanda baskın olduklarında onun için ayırıcı bir özellik olup, kişiyi tanımlar. **Pazarlama eğilimi insanın** içinde potansiyel olarak bulunan bir şeyi geliştirmez.

Onun doğası gereği özel ve kalıcı bir ilişki şekli geliştirilemez; fakat davranışların değişebilirliği bu eğilimin kalıcı tek özelliğidir. Bu eğilimde baskın olan bireysel tutum değil, sadece en iyi satılabilecek özellikler geliştirilir.

Buraya kadar betimlenmiş karakter eğilimleri burada öyle gibi görünse de birbirlerinden ayrı değildirler. Örneğin alıcı eğilim bir insanda baskın olabilir; fakat genelde diğer eğilimlerden biriyle veya hepsiyle etkileşim içerisindedir.

Alıcı eğilim çoğu zaman bir grubun diğerini sömürme hakkının bulunduğu toplumlarda yaygın bir şekilde görülür.

İstifçi eğilim, **sömürücü eğilimle** 18. ve 19. yüzyılda yan yana görülmüştür. İstifçi tip daha tutucuydu. Acımasızca ele geçirmeden çok daha önceden kazanılmış olanların korunmasına ve mantıklı ilkelere dayanan ekonomik amaçlara ilgi duymaktaydı.

Pazarlamacı eğilim 18. veya 19. yüzyılın bir ürünü değildir. Kesinlikle çağdaş bir üründür.

Çalışmanın doğru olduğu görüşü ağırlığını kaybetmiş ve satışın önemi gittikçe daha ön plana çıkmıştır.

İlerlemek isteyen kişi büyük örgütlenmelere dahil olmalı ve ondan beklenen rolü ana görevi olarak kabul edip oynamalıdır.

Karakter Tipleri: Üretici Eğilim

Üretici karakteri tartışırken, eleştirel analizin de ötesine geçmemiz ve tam gelişmiş karakterin doğasının derinliklerine inmeliyiz; çünkü bu insan gelişiminin ve aynı zamanda da insani ahlakın ulaşmaya çalıştığı noktadır.

Cinsel olgunluk aşaması insanın içinde bulunan doğal üretim kapasitesini gösterir. Sperm ve yumurtanın birleşmesiyle yeni bir yaşam üretilir. Bu tip bir üretim insan ve hayvanlarda ortak olmasına rağmen maddi üretim kapasitesi sadece insana özgüdür. İnsan sadece akılcı ve toplumsal bir hayvan değildir, aynı zamanda üreten bir hayvan olarak da tanımlanabilir. Elinde bulunan materyalleri kullanarak onları değişime uğratma yeteneğine sahiptir.

Üretkenlik insanın güçlerini kullanma yeteneğidir ve içinde bulunan potansiyeli anlamak için gereklidir. Onun güçlerini kullanmak zorunda olduğunu söylerken, onun özgür olmasını ve gücünü kontrol eden hiç kimseye bağlı olmamasını kastediyoruz.

Genel olarak "üretkenlik" kelimesi, yaratıcılık ve kısmi olarak da sanatsal yaratıcılıkla bağlantılıdır. Kuşkusuz gerçek sanatçı, üretkenliğin en ikna edici temsilcisidir. Fakat bu bütün sanatçıların üretken olduğu anlamına gelmez.

Yani "üretken", "aktif" kelimesiyle, "üretkenlik" de "aktivasyon"la karışabilir. Bu iki terim eşanlamlı olabileceği gibi (örneğin Aristoteles'in aktivite kavramında olduğu gibi) çağdaş anlamında aktivite kullanımı da sıkça üretkenliğin tam tersini ifade eder. Aktiviteyi genellikle var olan durumu enerji sarf ederek değiştiren davranış biçimi olarak tasvir edebiliriz. Bir kişinin pasif olarak adlandırılması için, tam tersine onun herhangi bir duruma etki ederek onu değiştirememesi veya dış güçler tarafından buna ikna edilmemesi gerekir.

Uç bir örnek olmakla birlikte, üretken olmayan aktivite bir kişinin hipnoz altında gerçekleştirdiğidir. Derin bir hipnoz altında olan kişinin gözleri açık olabilir, yürüyebilir, konuşabilir

ve bir şeyler de yapabilir. O "rol" yapıyordur. Aktivitenin genel tanımlaması bu durumda ona uyar; çünkü enerji sarf ediliyor ve bunun sonucunda da bir değişiklik meydana geliyor; fakat aktivitenin karakterini ve kalitesini göz önünde bulunduracak olursak aktör olan hipnotize edilmiş kişi değil, kendi yönlendirmeleriyle hipnotize olmuş kişi aracılığıyla hareket eden kişi olduğunu anlarız.

Kişi, otorite aktif olmasını istediği için öyledir. O, otorite ne isterse onu yapar. Bu tarz aktivitelere otoriter karakterlerde rastlarız. Bu anlamda kişi için aktivitenin anlamı, kendisinden daha yüce olan bir güç adına hareket etmektir. Tanrı adına, geçmiş adına veya görev adına hareket edebilir.

Üretkenlik insanın kendi içindeki potansiyellerini değerlendirmesi, "güçlerini" kullanmasıdır. Fakat **"güç"** nedir?

İnsanın güçlerini üretken bir şekilde kullanabilme yeteneği onun potansiyelidir. Bunları kullanaması da acizliğidir.

Sevgi gücüyle bir insanı ötekinden ayıran duvarları yıkıp geçebilir. Hayal gücüyle var olmayan şeyleri gözünde canlandırabilir, planlayabilir ve yaratmaya başlayabilir.

Kültürümüzde üretken kapasitenin akılcı körlüğü sıkça rastlanan bir durumdur. Kişi nesneleri oldukları gibi algılayabilme kapasitesine sahip olabilir, ama onların ötesini görmekten acizdir. Bir olayın sadece yüzeysel yansımasını algılayan, yüzeyi aşıp öze inemeyen ve henüz göze görünmeyeni de hayal edemeyen kişi tam bir "realist"tir. Ayrıntıları görür; ama bütünü kavrayamaz, ağaçları görür; ama ormanı göremez. Gerçeklik onun için maddi olan her şeyin toplamıdır.

Öte yandan gerçekliği algılama yeteneğini kaybetmiş olan kişi, delidir. Psikopatik insan, kendi iç dünyasında tamamıyla güvende olduğu bir gerçeklik yaratır. Kendi dünyasında yaşar ve insanların algıladıkları gerçeklik onun için bir anlam ifade etmez. Bir insan gerçekte var olmayan ve tamamıyla kendi hayal gücü olan nesneleri görmeye başladığında, onun halüsinasyona kapıldığını söyleyebiliriz.

"Gerçekçilik", deliliğin tam tersi gibi algılansa da, sadece onun tamamlayıcısıdır. "Gerçekçilik" ve deliliğin gerçek karşıt anlamı, üretkenliktir. Normal bir insan kendisinin dünya ile olan ilişkisine, onu olduğu gibi algılayarak hızlı tepkiler verebilir. Onu kendi güçleriyle yaşanılır, zengin bir yer haline getirebilir. Bu iki kapasiteden herhangi biri körelirse, insan hasta olur. Normal insanda her iki kapasite de bulunur, ama ağırlıkları değişkendir.

Spinoza'ya göre **erdem**, *insanın güçlerini kullanmasıyla eşanlamlıdır*. **Kötülük ise**, *onun güçlerini kullanırken başarısız olmasıdır;* kötülüğün özü Spinoza için acizliktir.

Üretken aktivite kavramı şiirsel bir şekilde Goethe ve Ibsen tarafından dile getirilmiştir. Faust insanın, hayatın anlamına dair olan ebedi arayışının bir sembolüdür. Ne bilim, ne zevk, ne güç, ne de güzellik Faust'un sorusunu yanıtlayamaz. Goethe, insanın arayışının tek cevabının üretken aktivitede yattığını iddia eder. Bu da iyi ile özdeştir.

ÜRETKEN SEVGİ VE DÜŞÜNCE

İnsan rol yaparak ve onu kavrayarak dünyayla üretici bir ilişki kurar. İnsan nesneler üretir ve yaratma sürecinde nesneler üzerinde kendi gücünü dener. İnsan dünyayı duygusal ve akıllı bir şekilde ancak sevgi ve mantığıyla kavrayabilir. Aklının gücü, onun yüzeylerin altına bakmasına ve nesnesinin özünü kavramasına yardımcı olur, bunu da ancak onunla aktif bir ilişkiye girerek yapabilir. Sevgi gücü, onu diğer insanlardan ayıran duvarı yıkmasına ve başkalarını kavramasına yardımcı olur. Sevgi ve akıl, dünyayı anlamanın iki farklı yolu olmasına ve biri olmadan diğerinin de mümkün olmamasına rağmen her ikisi de birbirinden ayrı iki gücün dışa vurumudur. Bunlardan bir tanesi duygu diğeri de düşüncedir.

İnsanlar birine *"vurulduğunda"* sevdiklerini hissederler. Bağımlılıklarını ve sahiplenmelerini sevgi diye adlandırırlar. Hiçbir şeyin sevmekten daha kolay olmadığına ve tek zorluğun doğru

nesneyi bulmak olduğuna inanırlar. Sevgide mutluluğu bulmamanın tek sebebinin ise, doğru eşi bulamadıklarından kaynaklandığını düşünürler; fakat bütün bu karmaşık ve umut dolu düşünce tarzına rağmen sevgi, çok belirli bir duygudur. Her ne kadar, her birey sevgi kapasitesine sahip olsa da onu hayata geçirmek çok zor bir başarıdır. Gerçek sevginin kökleri beklentide yatar ve bu yüzden belki de en doğru tanımı *"üretici sevgi*"dir. Bir annenin çocuğuna duyduğu, bizim insana duyduğumuz veya iki birey arasındaki erotik sevgi de olsa hepsinin özleri aynıdır.

Her ne kadar sevgi nesneleri değişse ve buna bağlı olarak sevginin yoğunluğu ve niteliği farklılaşsa da üretici sevginin tüm biçimlerinde belli temel unsurlar aynıdır. Bunlar ilgi, sorumluluk, saygı ve bilgidir.

İlgi ve sorumluluk, sevginin, insanın yenik düştüğü bir tutku ya da "etkilendiği" bir his olmadığını, bir aktivite olduğunu gösterir.

Tektanrılı Batı dinlerinin evrensel ruhuna ve *"tüm insanlar eşit yaratılmıştır*" şeklindeki ilerici siyasal düşünceye rağmen insanlığa duyulan sevgi henüz bir genel deneyim haline gelmemiştir. İnsanlığı sevmek, en iyi ihtimalle bireyi sevmekten sonra veya sadece gelecekte algılanabilecek soyut bir kavram olarak gözümüzde büyümektedir; fakat insanlığı sevme, hiçbir şekilde bireyi sevmeden ayrı tutulamaz.

Bir insanı üretici bir şekilde sevmenin anlamı, kendi insan çekirdeğine ulaşmak ve onu tüm insanlığı temsil eden biri olarak görmek anlamına gelir. Bireye duyulan sevgi, insanlığa duyulan sevgiden ayrıldığında sadece yüzeysel ve rastlantısal bir sevgi olmaktan öteye geçemez; zorunluluğundan dolayı sığdır.

Her ne kadar ilgi ve sorumluluk sevginin temel unsurları olsa da, sevilen kişiye duyulan saygı ve bilgi olmaksızın sevgi, baskıya ve sahiplenmeye dönüşür. Saygı, korkma ve tapınma değildir. Bir insanı tanımadan ona saygı duymak mümkün değildir; kişinin bireyselliğine dair bilgi tarafından yönlendirilmese, algı ve sorumluluk körleşirdi.

Zeka, insanın nesneleri keşfetmek amacıyla geliştiği pratik hedeflere ulaşması için gerekli bir alettir. **Bilgi** ise, bunları kullanmak için gereklidir. Üretici düşüncenin kendisi veya zeka ile düşünmenin temelleri sorgulanmaz, öylece kabul edilir ve kendi içlerinde akılcı olmayabilirler.

Akıl üçüncü bir boyutu da içinde barındırır. Bu da nesnelerin ve gelişmelerin özüne inen derinlik boyutudur. Akıl hayatın pratik amaçlarından ayrı olmamasına rağmen ani hareketler için bir alet de değildir. ***Aklın işlevi***; bilmek, anlamak, elde etmek ve olayları özümseyerek kendini onlarla ilişkiye sokmaktır. Nesnelerin yüzeylerinin altına sızarak onların özünü keşfetmek, gizli ilişkilerini ve derin manalarını, yani "akıllarını" ortaya çıkarmaktır.

Nesnellik sadece nesneleri olduğu gibi değil, kişinin kendisini de öyle görmesini gerektirir. Yani kendini gözlenen nesneyle ilgili bir gözlemci olarak algılamak ve hangi koşullarda olduğunu anlamaktır. O zaman üretici düşünce, nesnenin doğası ve nesneyle ilişki kuran öznenin doğası ile ilişkiye girer. Bu iki saptama nesnelliği yaratır. Bunun tersine, hatalı öznellikte düşünce nesne tarafından kontrol edilmez ve böylece önyargıya, hayal kurmaya ve fanteziye dönüşür; fakat nesnellik sıkça dile getirlidiği gibi "bilimsel" nesnellik alanında yansızlık, ilgi ve özenin eksikliği anlamına gelmez. Eğer insan böyle zor bir şeyi gerçekleştirmek için kendisini zorlayacak yeterli ilgiye sahip değilse, nesnelerin gizli yüzeylerinin derinliklerine nasıl inebilecektir? İnsanın ilgi alanları belirlenmedikçe araştırmanın amaçları nasıl saptanabilir? Nesnellik tarafsızlık değil, saygı anlamına gelir; bunun anlamı da kişinin nesneleri, kişileri ve kendisini değiştirmemesidir.

Gerçekte ilgi alanları olmaksızın önemli buluş ve iç görüler gerçekleştiremezler, bunların düşünür tarafından tetiklenmeleri gerekir. İlgiler olmaksızın düşünce, kısır ve amaçsız kalır. Önemli olan ortada bir ilginin olup olmaması değil, ne tarz bir ilginin olduğudur ve gerçekle ilişkisinin nasıl olacağıdır. Tüm üretici düşünce gözlemcinin ilgisi tarafından etkilenir.

Üretkenliğin doğuştan gelen bir yetenek olduğu fikri, insanın doğası gereği tembel olduğu ve aktif olması için zorlanması gerektiği fikriyle çelişmektedir. Bu, eski bir anlayıştır**. Musa** firavuna Yahudiler'i bırakması gerektiğini ve böylece onların gidip de "*çölde Tanrı'ya hizmet edecekleri*"ni

söylediğinde aldığı cevap şuydu: "*Tembelsin, tembelden başka hiçbir şey değilsin*". Firavuna göre köle emeğinin anlamı, bir şeyler yapmaktı; Tanrı'ya tapınmak ise tembellikti. Aynı düşünce tarzı başkalarının faaliyetlerinden kar etmek isteyen tüm insanlar tarafından kabul edilmiştir. Sömüremeyecekleri bir üreticilik onlar için anlamsız olmuştur.

Toplumsallaşma Süreci İçindeki Eğilimler

Kişilikler arası ilişkilerin şu türlerini birbirlerinden ayırabiliriz:

- Ortak yaşama,
- Geri çekilme ve Yıkıcılık,
- Sevgi ilişkisi.

Ortak yaşama ilişkisinde kişi diğerleriyle ilişki halindedir; ama ya bağımsızlığını yitirir ya da ona hiçbir zaman sahip olmamıştır. Yalnızlık tehlikesinden bir başka insanın parçası olarak, yani ya "yutularak" ya da o kişiyi yutarak, üstesinden gelmeye çalışır. İlki klinik olarak mazoşizmin köküdür. **Mazoşizm,** kişinin kendi benliğinden kurtulma girişimidir, özgürlükten kaçmak ve güvenliği kendisini başka bir insana bağlamakta aramaktır. Çoğu zaman mazoşist eğilimler bağımsızlık uğraşı içerisinde olan kişilikle o kadar büyük ikilem oluşturur ki acı verici ve işkencevari durumlar olarak algılanırlar.

Sevgi, aşırı koruyuculuk, "haklı gösterilen" baskı, "haklı gösterilen" intikam vb. Her türlü sadistçe dürtü, başka bir insan üzerinde tamamıyla hakimiyet kurmaya, onu yutmaya ve onu irademizin aciz bir nesnesi haline getirmeye dayanır. Güçsüz bir insan üzerinde tam bir baskı kurmak, aktif ortak yaşam ilişkilerinin özüdür. Üzerinde baskı kurulan kişi, kendi içinde bir birey olarak değil, kullanılacak ve sömürülecek bir şey olarak algılanır. Çoğu zaman "sevgi" kisvesi altında gösterilen iyi niyetli baskı da sadizmin bir başka dışavurumudur. Ortak yaşam ilişkisi, özgürlük ve bütünlüğün kaybedilmesi pahasına da olsa nesneyle bir yakınlık ilişkisidir.

Bir ikinci bağlantı türü de, bir uzaklaşma bağlantısı olan **geri çekilme ve yıkıcılıktır**. Kişisel acizlik hissi, tehdit olarak algılanan insanlardan uzak durularak atlatılabilinir. Belli bir noktaya kadar geri çekile, herhangi bir kişinin dünya ile ilişkisinin normal üretiminin bir parçasıdır, hatta düşünmek, çalışmak, materyalleri elden geçirmek, davranışları gözden geçirmek için gerekli bir tavırdır. Geri çekilmenin duygusal karşılığı, diğer insanlara karşı kayıtsızlıktır ve çoğu zaman böbürlenmeye eşlik eder.

Yıkıcılık, geri çekilmenin aktif formudur; Başkalarını yok etme dürtüsü onlar tarafından yok edilme korkusundan kaynaklanır. Geri çekilme ve yıkıcılık aynı ilişkinin aktif ve pasif formları olduğundan, çoğu zaman çeşitli oranlarda birbirleriyle karışırlar; ama aralarındaki fark, ortak yaşam ilişkisinin aktif ve pasif formunda olduğundan çok daha büyüktür. Yıkıcılık çoğu zaman üretkenliğin tamamıyla ortadan kaldırılmasıyla ortaya çıkar. O yaşamın dürtüsünün sapkınlaşması; yaşanmamış hayatın enerjisinin hayatı yok etme enerjisine dönüştürülmesidir.

Sevgi başkalarıyla ve insanın kendisiyle olan ilişkisinin üretken bir biçimidir. Sorumluluk, ilgi, saygı ve bilgi gibi kavramları ortaya çıkarır ve sevilen kişinin büyüyüp gelişmesini teşvik eder. İki insan arasındaki birbirinin bütünlüğüne duyulan saygı altında gösterilen samimiyettir.

Çeşitli Eğilim Karışımları

Üretici olmayan ve üretici eğilimler arasındaki karışım daha derin bir inceleme gerektirir. Tamamıyla üretici eğilime sahip hiçbir kişi yoktur ve hiçbir kişi tamamıyla üretkenlikten yoksun değildir; fakat üretici ve üreci olmayan eğilimler her insanın karakterinde farklı oranlarda bulunur ve bu da üretken olmayan eğilimin niteliğini vurgular.

Her insan hayatta kalmak için başkalarından bir şeyler kabul etmek, almak, biriktirmek ve değiştirmek zorundadır. Aynı zamanda otoriteyi takip etme ve başkalarına rehberlik etmede yalnız kalmalı ve kendini dinlemelidir.

Sosyal ilişkilerin üretici olmayan şekilleri ağırlıklı olarak üretici olan kişide-bağlılık, otorite, adalet, insaf-; üretici olmayan kişide ise birdenbire boyun eğme, baskı kurma, geri çekilme, yıkıcılık gibi karakter özellikleri gösterir. Üretici olmayan eğilimlerin her birinin bu yüzden hem negatif hem de pozitif açıları vardır. Bu da genel karakter yapısındaki üretkenliğin derecesine bağlıdır.

İNSANCIL AHLAKIN SORUNLARI

Erdemin, insanın kendisine karşı sorumluluklarını yerine getirmekle, **erdemsizliğin** ise, kendini yozlaştırmakla aynı şey olduğnu ileri süren insancıl ahlaka karşı en büyük sav, aslında ahlakın amacı onu yok etmekten, bencilliği insan davranışlarının bir kuralı haline getirdiğimiz ve dahası insanın içinde var olan, yaptırımlar ya da otorite korkusuyla alt edebilecek olan kötülüğü görmezden geldiğimizdir; fakat insan doğası gereği kötü değil ise de bu sav şöyle de ifade edilebilinir; insan sürekli olarak haz aramıyor mu? Hazzın kendisi de zaten ahlakın prensiplerine aykırı değil mi? Vicdan insanın içinde bulunan ve onu ahlaklı davranmaya iten en etkili unsur değil mi? Ve aynı zamanda yine vicdan, insancıl ahlaktaki yerini yavaş yavaş kaybetmiyor mu? Bu tabloda inanca yer yok gibi görülüyor; ama buna rağmen aslında inanç, ahlaki davranış için zorunlu bir temel değil midir?

BENCİLLİK, KENDİNİ SEVME, KENDİ ÇIKARLARINI KOLLAMA

Komşunu da kendini sevdiğin gibi sevmelisin. ***(İncil)***

Çağdaş kültür, bencillik tabularıyla dopdoludur. Bizlere bencilliğin günah, başkalarını sevmenin ise erdemli olduğu öğretildi. **Calvin**: Kendini sevmekten "*veba*" diye bahseder. Birey kendisinde "*kendisine haz verecek kadar güçlü*" bir şey bulduğunda, bu günah dolu kendini sevme eylemini gerçekleştirmiş olur. Onun kendisinden bu kadar hoşnut olması başkaları hakkında yargıda bulunmasına ve onları küçümsemesine yol açar. Bu yüzden insanın kendinden hoşnut olması veya kendi içinde bulunan herhangi bir şeyi çok sevmesi günahların en büyüğü olarak kabul edilir.

Kendini sevmenin, başkalarını sevmeyi dışladığı ve böylece bencillikle aynı anlama geldiği sayılır.

Calvin ve Luther tarafından ortaya atılan insan görüşü, çağdaş Batı toplumunun gelişiminde çok büyük bir rol oynamıştır. Onlar, insanın kendi mutluluğunun hayatının amacı olarak görünmediği bir davranış biçiminin temellerini atmışlardır. Bu davranış biçiminde, insan kendisinin dışındaki amaçlara, mesela bütün gücü kendinde toplamış olan Tanrı'ya veya ondan daha az güçlü sayılamayacak laik otorite ve normlara, devlet, iş ve başarı gibi kavramlara boyun eğen bir araç haline gelmiştir.

İnsanın hiçbir zaman sadece araç olamayacağı, kendi içinde bir amaç olması gerektiği fikrini savunan **Kant**, aydınlanma döneminin belki de en etkin ahlaki düşünürlerinden bir tanesiydi; ama buna rağmen kendini *sevme konusunda benzer, olumsuz düşüncelere sahiptir*. Ona göre başkaları için mutluluk istemek bir erdemdi. Fakat insanın kendisi için mutluluk istemesi ahlakdışı idi; çünkü bu insanın içinde olan bir şeye ulaşma çabasından kaynaklanıyordu ve böyle doğal, içgüdüsel bir çabanın pozitif ahlaki değeri olması mümkün değildi.

Kant, bireyin bütünselliğine Kalvin veya Luther'in gösterdiğinden daha çok saygı gösterir. Buna rağmen o da bireyin en baskıcı dikta yönetimine karşı dahi asilik yapmasını hoş görmez.

Kant, insanın içinde bulunan doğal kötülük eğimini vurgular ve bunun bastırılması için ahlak yasalarının ve kesin buyrukların gerekliliğini savunur. Aksi takdirde insan bir canavara dönüşerek toplumun vahşi bir anarşi ile çalkalanmasına sebep olur.

Aydınlanma dönemi felsefesinde bireyin mutluluğa ulaşma çabaları, Kant dışındakiler tarafından çok daha önemle vurgulanmıştır. Çağdaş felsefede bu eğilim, en köklü dışavurumunu

Stirner ve Nietzsche'de bulmuştur;[3] fakat onlar, Calvin ve Kant'ın tam tersi bir tutum içerisinde oldukları halde, insanın başkalarını sevme ve kendini sevme konusunun farklı şeyler olduğu görüşünde birleşirler.

Nietzsche de sevgiyi ve başkalarının mutluluğunu düşünmeyi, zayıflık ve kendi kendini inkar etme olarak niteler. Nietzsche açısından bakıldığında sevgi arayışı, istedikleri için savaşmaya yetileri olmayan, bu nedenle istediklerini sevgi yoluyla elde etmeye çalışan kölelere özgüdür. Bu nedenden dolayı başkalarını düşünme ve sevgi, insanlık için bir yozlaşma işareti olmuştur.

Kişinin kendisini sevmesinin "bencillik"le aynı anlama geldiği ve başkalarına duyulan sevgiye bir alternatif teşkil ettiği öğretisi, teoloji, felsefe ve popüler düşüncede yer almaktadır. Aynı doktrin Freud'un narsizm teorisinde bilimsel bir dille açıklanmıştır. Freud'un bu görüşü, belirli bir miktarda libido içerir.

Başkaları için duyulan sevgi ile insanın kendine karşı duyduğu sevginin birbirlerini karşılıklı olarak dışladıkları şeklindeki yanlış inanışı açıklığa kavuşturmak gerekir. *Bir insan olarak komşumu sevmek bir erdemse, kendimi sevmek de*-çünkü ben de bir insanım-bir günah değil *erdem olmalıdır.* Benim, kendim olarak içinde var olmadığım hiçbir insan kavramı bulunmamaktadır.

Sadece başkaları değil, kendimiz de duygu ve davranışlarımızın "nesne"leriyiz; başkalarına ve kendimize karşı olan davranışlarımız birbirleriyle çelişkili olmak bir yana, temelde bağlantılıdırlar.

İnsanın kendi benliği ve "nesneler" arasındaki sevgi bağlantısı birbirinden ayrılamaz. **Gerçek sevgi,** üretkenliğin dışavurumudur ve özen, saygı, sorumluluk ve bilgi gibi nitelikleri ortaya çıkarır.

Sevmek, bir insanın sevme gücünün bir ifadesidir ve birini sevmek de, bu gücün bir kişide gerçekleşmesi ve yoğunlaşmasıdır. Bencil insan sadece kendisiyle ilgilenir ve her şeyi kendisi için ister, vermekten mutlu olmaz, sadece almaktan haz alır. Dışarıdaki dünyaya bakış açısı, sadece ondan elde edebilecekleriyle sınırlıdır; başkalarının ihtiyaçlarına, onur ve bütünlüklerine karşı ilgisiz ve saygısızdır. Kendinden başka hiç kimseyi görmez; sadece ona olan yararlılığıyla herkesi ve her şeyi yargılayabilir; temel olarak sevme yetisine sahip değildir.

Bencillik ve insanın kendini sevmesi, özdeş olmak bir yana, birbirlerinin tam zıddıdırlar. ***Bencil insan,*** **kendini çok fazla sevmez, tam tersine çok az sever**; aslında kendinden nefret eder. Üretken olmayışının bir dışavurumu olan kendinden memnun olmama ve kendi kendiyle ilgilenmeme eğilimi, onu boş ve küskün bir hale getirir.

Freud, bencil insanın narsist olduğunu savunur, sanki kişi başkalarından esirgediği sevgiyi kendisine yöneltebilirmiş gibi. Bencil insanların başkalarını sevme yetisinden mahrum oldukları doğrudur; fakat onlarda kendi kendilerini sevme yetisi de mevcut değildir.

Bir insan başkasını sevmek için onu ve ihtiyaçlarını tanımak ve bilmek zorundadır. Ve yine kişi kendi çıkarlarını anlamak ve onlara nasıl hizmet edebileceğini bilmek için de kendi kendisini tanımak zorundadır. Buradan insanın, eğer kendi özü ve bu özün ihtiyaçları konusunda bilgisizse, kendi kendini öz çıkarı konusunda aldatabileceği sonucunu çıkarabiliriz ve insan biliminin, insanın öz çıkarını neyin oluşturduğunu belirleyen bir temel olduğu sonucuna ulaşırız.

Öz çıkar kavramının değişmesinin, insanın benlik kavramının değişmesiyle yakından ilgisi vardır. Orta çağlarda insan kendini sosyal ve dini toplumun tam bir parçası olarak görür ve buna dayanarak, birey olarak kendi benliğini bu grubun kuralları dahilinde çözümlerdi. Modern zamanların başlangıcıyla birlikte bir birey olarak insan, bağımsız bir varlık olarak kendini gerçekleştirme göreviyle karşı karşıya kalmıştır. Böylece kendi kimliği onun için bir sorun oluşturmaya başlamıştır. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda benlik kavramı gittikçe daha da daraldı. Benlik bir insanın sahip olduğu mülklerle ölçülmeye başladı. Bu kavramın formülü artık "*ne düşünüyorsam oyum*" değil, "*neye sahipsem oyum*"a dönüştü. Pazarın gittikçe büyüyen etkisi altında kalarak son birkaç

[3] Felsefe öğrencileri, Aristoteles ve Spinoza'nın ahlak kavramının kendini sevmeyi bir kötülük olarak değil bir erdem olarak ele aldığını ve böylece Calvin'in görüşüyle ters düştüğünü bilirler.

nesildir benliğin *"neye sahipsem oyum*" kavramı, ***"nasıl olmamı istiyorsanız, ben öyleyim"***e dönüşmüştür.

BİLİNÇ, İNSANIN KENDİNE DÖNÜŞÜ

Yaptığı kötü bir şeyden durmadan bahseden ve onu dile getiren kişi, meydana getirdiği kötülüğü düşünüp durmaktadır. İnsan düşündüğü şeyin içine hapsolur-tüm ruhu tamamıyla düşündüklerinin içinde yakalanmıştır. Bu demektir ki insan kötülüğünün içinde tutsaktır. Tabi ki ruhu sertleşeceği ve kalbi de güçsüzleşeceği için üzerine bir mutsuzluk çökeceğinden buradan kurtulma çabası dahi gösteremez. Sen ne yapardın? ***Pisliği ne şekilde karıştırırsan karıştır, pislik hala pisliktir***. *(Gerly Isaac Meier)*

Bir insanın şöyle demesinden daha gurur erici bir şey yoktur: "***Vicdanıma göre davranacağım"***. Tarih boyunca insanlar onlara bildikleri ve inandıkları şeylerden vazgeçmeleri için uygulanan baskıya karşı her zaman adalet, sevgi ve doğruluk prensipleriyle karşı koymuşlardır. Peygamberler, yozlaşmış ve adaletsiz toplumlarının çöküşlerini, vicdanlarına uygun davranarak öngörmüşlerdir. Sokrates vicdanını doğrulukla aldatmaktansa, ölümü tercih etmiştir. Eğer vicdan olmasaydı insan ırkı bu tehlikeli ilerlemesinde çok uzun zaman önce yıkıma uğrardı.

Cicerot ve **Seneca**, vicdanın ahlaki niteliklerine göre davranışlarımızı suçlayan veya savunan içsel bir ses olduğundan bahsederler. **Stoacı felsefe** ise, vicdanı kendi kendini korumayla bağdaştırmıştır. **Chrysippus** ise, onu insanın endi kendisiyle uyumu olarak tanımlamıştır. Skolastik felsefede vicdan, aklın yasası olarak ele alınır ve insanın içine Tanrı tarafından konmuştur.

Başkaları için hissettiklerimiz ve onların onama veya onaylamamalarına verdiğimiz tepkiler **Adam Smith'e** göre, vicdanımızın özünü oluşturmaktadır. **Kant ise,** bilinci, tüm bu belirli içeriklerden ayırmış ve onu bir çeşit görev duygusu olarak nitelendirmiştir. Dinlerde görülen kötü vicdan kavramının acı bir eleştirmeni olan **Nietzsche ise,** vicdanın "*insanın kendine evet deme*" yetisinden kaynaklanan kendini olumlama olduğunu düşünür.

Otoriter Vicdan

Otoriter vicdan, içselleşmiş bir dış otoritenin sesidir. Bu ses ebeveynlere, devlete veya o kültürde otoriteyi her kim temsil ediyorsa ona ait olabilir.

Çoğu zaman insanların vicdanlarından kaynaklandığını düşündükleri bir suçluluk duygusu, bu tarz otoritelere karşı duyulan korkudan başka bir şey değildir. Daha açık konuşmak gerekirse, bu insanlar suçluluk değil korku hissederler. Dışsal otoritenin yasaları ve kurumları insanın bir parçası haline gelir ve kişi kendisinin dışında bir şeyden sorumluluk hissedeceğine, kendi içindeki bir şeye, yani kendi vicdanına sorumluluk hissetmesi gerektiğine inanır.

Otoriter vicdan, Freud'un *süperego* olarak betimlediği şeydir; bu vicdanın sadece bir şeklidir ya da gelişimindeki ilk evredir.

Normalde vicdanı otoriter olan kişi, genellikle dışsal otoritelere ve onların içsel yankılarına bağlıdır. Aslında bu ikisi arasında devamlı bir ilişki söz konusudur. Bir kişinin çekindiği dışsal otoritelerin varlığı, aslında içsel otoriteyi devamlı besleyen şeyin kaynağı, yani vicdanıdır. Şayet otoriteler gerçekte var olmasaydı, yani kişinin onlardan korkması için herhangi bir neden olmasaydı, otoriter vicdan zayıflar ve gücünü kaybederdi.

Otoriter durumda en büyük suç, otoritenin yönetimine başkaldırmaktır. Bu **itaatsizlik** "*en büyük günah"*dır. **İtaat ise** en büyük *erdemdir*. İtaat, otoritenin üstün gücünü ve bilgeliğini kabul etmek olarak algılanır.

Otorite boyun eğmeyi sadece gücüne karşı duyulan korku sebebiyle değil, kendi ahlak ve haklarının üstünlüğüne dayanak talep eder. Otorite eğer isterse emirlerini ve buyruklarını açıklayabilir veya böyle yapacağını vaat edebilir. Birey hiçbir zaman bunları sorgulama veya eleştirme hakkına sahip değildir. Otoriter suçlu vicdan, güç, bağımsızlık, üretkenlik ve gurur duygusunun bir sonucudur. Oysa ki otoriter iyi vicdanın kaynağı itaat etmek, bağımlılık, güçsüzlük ve günahkarlılıktır.

Saint Paul, Augustine, Luther ve Calvin bu iyi vicdanı şüpheye yer bırakmayacak şekilde tanımlamışlardır. İnsanın kendi güçsüzlüğünün farkında olması, kendini küçük görmesi, günahkarlığı ve suçluluğunun yükü altında ezilmesi, iyiliğin işaretleridir.

Otoritenin içselleşmesi iki duruma yol açar:

1. Bir tanesi insanın otoriteye boyun eğmesi;
2. Diğeri ise onun otoritenin rolünü benimseyerek kendine de aynı katılık ve zalimlikle muamele etmesidir. İnsan böylece sadece itaatkar bir köle değil, aynı zamanda kendi kendine de kendi kölesiymiş gibi davranan sert bir uygulayıcı haline de gelir.

Kişinin kendisi için verdiği savaşta uğradığı yenilginin en önemli semptomu, suçlu bir vicdandır. Eğer kişi otoriter ağlardan kurtulmayı başaramadıysa, bu başarısız girişimi suçunun bir kanıtıdır ve sadece yeniden boyun eğmesiyle iyi bir vicdana sahip olma şansını tekrar elde edebilir.

İnsancıl Vicdan

İnsancıl vicdan, bizlerin memnun etmek için çabaladığımız ve memnuniyetsizliğini kazanmaktan korktuğumuz otoritenin içsel sesi değildir. *O kendi sesimizdir*, her insanın içinde bulunur ve dış yaptırımlardan, ödüllendirmelerden bağımsızdır. Bu sesin doğası nedir? Onu neden duyabiliyoruz ve neden bazen ona kulaklarımızı kapatabiliyoruz?

İnsancıl vicdan, kişilik bütünlüğünün düzgün işlemesine veya işlememesine karşı tepkidir. Vicdan bizim insani varlıklar olarak işlevlerimizi yargılar. O, insanın kendisine dair olan bilgisidir. Bu bilgi, yaşama şeklimizdeki başarı veya başarısızlığa dair olan bilgidir.

Tüm kişiliğimizin işlemesine ve açılımına neden olan eylemler, düşünceler ve duygular insancıl "iyi vicdan"ın özelliklerindendir. İnsanda *"doğruluğa"* dair bir onama duygusu meydana getirirler. Öte taraftan tüm kişiliğimizi zedeleyici eylem, düşünce ve duygular da "suçlu vicdan"a özgü rahatsızlık ve huzursuzluk duygularını tetiklerler. Yani ***vicdan, kendimizin yine kendimize karşı verdiği bir tepkidir.***

Vicdan, bizim bütünlüğümüzün bekçisidir. O *"insanın kendi benliğinden gurur duyma ve aynı zamanda da benliğine evet demesini sağlayan yetenektir"*. Şayet sevgi, sevilen kişinin potansiyellerinin onaylanması ve onun tekliğine gösterilen özen ve saygı olarak tanımlanırsa, insancıl vicdan, kendimiz için duyduğumuz sevgi dolu özenin sesi olarak da tanımlanabilir.

İnsancıl bilinç sadece bizim gerçek benliğimizin kendini ifade etmesini temsil etmez; aynı zamanda hayatta edinilen ahlaki tecrübelerin özünü de içerir.

İnsancıl vicdan, insanın öz çıkarının ve bütünlüğünün bir ifadesidir; **otoriter vicdan** ise, kişinin itaati, özverisi, görevi veya "*sosyal uyumluluğu*" ile ilgilidir. İnsancıl vicdanın gayesi üretkenliktir ve bu nedenle de mutluluktur; çünkü mutluluk, üretken bir yaşamın zorunlu bir eşlikçisidir.

Şayet vicdanımız her zaman sesli ve yeterince anlaşılır konuşsaydı, çok azımız onun ahlaki sınırlarının dışına çıkabilirdik.

Vicdanın kişinin üretkenliğiyle olan ilişkisi, karşılıklı etkileşime dayanır. Kişi ne kadar üretken yaşarsa, vicdanı bir o kadar kuvvetlidir ve yine üretkenliğini bir o kadar teşvik eder. *Bir kişi ne kadar az üretken yaşıyorsa, vicdanı o oranda zayıflar*. Buradaki paradoks-ve trajik yan-insanın vicdanına en çok ihtiyaç duyduğu an, onun en zayıf olduğu andır.

Vicdanımızın sesini dinleyebilmemiz için, her şeyden önce kendimizi dinlememiz gerekir ve bu da günümüz kültüründe birçok insanın yapmakta zorlandığı şeyin ta kendisidir. Bizler her sesi ve herkesi dinleriz, kendimiz hariç.

İnsanın kendini dinlemesi oldukça güçtür; çünkü bu sanat, günümüz insanında pek az rastlanan bir yeteneği gerektirir. Bu, kişinin kendi kendisiyle yalnız olabilme yeteneğidir. Aslında bizler yalnızlık konusunda bir fobi geliştirdik. Kendi kendimizle yalnız kalmaktansa, en anlamsız ve

iğrenç beraberlikleri, en gereksiz aktiviteleri yapmayı tercih ediyoruz. Kendimizle yüzleşmekten korkuyor gibiyiz.

Vicdanımızın güçsüz ve belli belirsiz olan sesini dinlemek zordur; çünkü bunun bir başka sebebi de doğrudan bize hitap etmemesi, dolaylı olarak konuşarak bizi rahatsız etmesidir.

Ölüm, çaresi olmayan bir acıdır, ama yaşamadan ölme düşüncesi katlanılmazdır. Bu akıldışı ölüm korkusuyla ilgili olan bir başka korku da, kültürümüzde gittikçe yaygınlaşan yaşlanma korkusudur. Burada da akla uygun ve normal bir yaşlılık endişesiyle karşılaşıyoruz; fakat bu nitelik ve yoğunluk açısından kabussal özellikler taşıyan "*çok yaşlı olma*" fikrinden farklıdır. Özellikle analitik incelemelerde, henüz oldukça genç olmalarına rağmen yaşlanma korkusunu saplantı haline getirmiş insanları sıkça gözlemleyebiliriz. Fiziksel güçlerinin azalmasının genel olarak kişiliklerini, duygusal ve zihinsel güçlerini zayıflattığı konusunda çok emindirler. Bu düşünce bir hurafeden başka bir şey değildir; çünkü bunun tam tersini ispatlayacak önemli kanıtlar bulunmaktadır.

Ancak üretici olmayan bir kişi tüm aktivitelerinin kaynağı olan fiziksel gücünü yitirmeye başladığında gerçekten de tüm kişiliğini kurutur. Yaşlılıkta kişiliğin bozulması bir semptomdur. Bu, üretici bir şekilde yaşama konusunda başarısızlığa uğramış olmanın kanıtıdır. Yaşlanmaktan korkma-çoğu zaman bilinçsiz de olsa-üretken olmayan bir yaşam sürmüş olma hissinin dışavurumudur.

Akıldışı ölüm ve yaşlılık korkusundan daha az dramatik; ama daha az önemli olmayan bir başka bilinçsiz suçluluk duygusu da, kınanma korkusudur. Çağdaş insan herkes tarafından kabul görmek ister ve bu nedenle düşünme, duygu ve eylemleriyle kültürel kalıplardan ayrı düşmekten çok korkar. Bu akıldışı onaylanmama korkusunun bir başka sebebi de, bilinçsiz suçluluk duygusudur. Şayet insan kendi kendisini üretici bir şekilde yaşama konusunda başarısız olduğu için onaylayamazsa, bu onayı başkalarının kendisini onaylamasını sağlayarak elde etmek zorundadır.

Görünen odur ki insan kendini başarıyla vicdanının sesini dinlemekten alıkoyabilir; fakat var olmanın bir aşamasında bu girişim başarısızlığa uğrar, bu da **uykudur.** İnsan uykuda gün boyu ona etki eden tüm gürültülerden uzaktır ve sadece kendi içsel tecrübelerini algılayabilir. Bunlar da bir sürü akıldışı arzulardan olduğu kadar değer yargılarından ve sezgilerden oluşur. Uyku çoğu zaman insanın vicdanını susturamadığı tek durumdur. Bunun en trajik yönü de uykumuzda vicdanımızın konuştuğunu duysak dahi bir eylemde bulunamayız ve eylemde bulunabilecek bilince vardığımızda ise rüyalarımızda olanı unutmuş oluruz.

Çoğu zaman suçluluk duyguları, otoriter vicdan aracılığıyla bilinçli olarak tecrübe edilirler, oysa ki kökleri insancıl vicdanda yatar. Bu durumda otoriter vicdan, insancıl vicdanın akla uygunluğu gibidir. Kişi otoriteleri memnun etmediği için bilinçli olarak kendini suçlu hissedebilir; oysaki bilinçdışında kendi beklentilerine göre yaşamadığından dolayı kendisine karşı bir suçluluk hisseder. Örneğin, bir adam müzisyen olmak isterken babasının isteklerini tatmin etmek için işadamı olabilir. İşinde başarısız olduğu için, babası oğlunun başarısızlığına, hayal kırıklığına uğrayarak söylenir. Oğul depresiftir ve doğru düzgün çalışmaktan acizdir. Bazı durumlarda bir psikanalistin yardımlarına başvurur. Analitik görüşmede ilk önce, bu kişi uzunca bir süre yetersizlik duyguları ve depresyon hakkında konuşur. Kısa süre sonra depresyonunun sebebinin, babasını hayal kırıklığına uğratmaktan dolayı içinde biriken suçluluk duygularından kaynaklandığını fark eder. Kültürümüzün kalıpları bu tarz baskıları destekler; onlara göre insanın babasını hayal kırıklığına uğratmasından dolayı suçluluk duyması anlamlıdır.

Julian Huxley, otoriter vicdanın kazanılmasının, insan evrimi sürecinde mantık ve özgürlüğün, insancıl vicdanı mümkün kılacak ölçüde gelişmesinden önceki zorunlu bir aşama olduğunu savunur. Huxley, bu tarihi analizinde haklı olmasına rağmen çocuk söz konusu olduğunda, otoriter olmayan bir toplumda insancıl vicdanın biçimlenmesi için otoriter vicdanın gerekli olduğuna inanmıyorum; ancak insanlığın gelecekte göstereceği gelişimler, bu varsayımın geçerliliğini kanıtlayabilir ya da çürütebilir.

Vicdan, katı ve eleştirilemeyen akıldışı bir otorite üzerine kurulursa, insancıl vicdanın gelişimi tamamıyla bastırılmış olur. İnsan o zaman tamamıyla kendi dışındaki güçlere bağımlı hale gelir ve kendi varlığı için endişelenmekten veya sorumlu hissetmekten vazgeçer. Onun için önemli olan tek

şey, bu güçler tarafından onaylanmak veya onaylanmamaktır. Bu güçler, devlet, bir lider veya bunlardan daha az güçlü olmayan toplumsal bir görüş olabilir. İnsancıl anlamda en ahlaksız sayılabilecek davranışlar dahi otoriter manada "görev" olarak karşımıza çıkabilir. Her ikisinde de ortak olan gereklilik duygusu çok yanıltıcıdır; çünkü insanın içindeki en iyi olduğu taraf, en iyi olduğu kadar en kötü tarafı da gösterir.

HAZ VE MUTLULUK

***Mutluluk erdemin bir ödülü değildir, o erdemin kendisidir. (Spinoza, Ethic*)**

Değer Ölçüsü Olarak Haz

Otoriter ahlakın avantajı, basitliğidir. İyilik ve kötülük kriterleri otoritenin diktasıdır ve onlara itaat etmek de insanın erdemidir.

Hedonizm, insani eylemlerin yönetici prensiplerinin, hem olgusal olarak hem de kuralcı olarak haz olduğunu öne sürer. Hedonistik kuramın ilk temsilcilerinden olan Aristippus, yaşamın ana amacının ve erdem ölçüsünün hazza ulaşmak ve acıdan kaçınmak olduğunu savunur. Haz onun için, anlık yaşanan hazdır.

Hedonistik durumu düzeltmek için ilk girişim, haz kavramları içerisine objektif kriterler getiren Epikurus tarafından yapılmıştır. **Epikurus**, hayatın ana amacının haz almak olduğunu vurguladığı halde "*her haz kendi içinde iyi olduğu halde hepsinin seçilmemeleri gerektiğini*" dile getirmiştir. Ona göre sadece doğru hazlar insanın bilgece iyi ve doğru yaşamasını sağlar. "*Gerçek"* haz, aklın dinginliğinden ve korkusuzluktan oluşur. Bu da ancak ölçülü ve öngörü sahibi olan ve anlık hazları sürekli ve mutlak tatminler uğruna reddetmeye hazır olan kişiler tarafından elde edilebilinir.

Aristo için hazzın iki tane kabul edilebilinir şekli vardır.

- Bir tanesi ihtiyaçlarımızı giderme ve güçlerimizi geliştirme süreciyle alakalıdır.
- Diğeri ise, kendi güçlerimizi gerektiğinde uygulama ile bağlantılıdır.

Hazzın üstün olan türü ikincisidir. Haz, insanın varoluşunun doğal bir aktivitesi (Energia)dir. En tatmin edici ve mutlak olan haz, edinilmiş ya da gerçekleştirilmiş güçlerin aktif kullanımından ortaya çıkar.

Spinoza'nın neşe kavramı güç ile yakından bağlantılıdır. *"Neşe insanın daha az bir mükemmellikten daha büyük bir mükemmelliğe geçişidir. Üzüntü ise bir insanın büyük bir mükemmelliyetten daha alçak düzeyde bir mükemmelliğe geçişidir."* Spinoza'nın mutluluk görüşünün önemi, gücün dinamik kavramında yatar.

Haz prensibinin en kapsamlı ve sistematik tartışmalarından bir tanesine Spencer'in **Ethics** isimli eserinde rastlarız. **Spencer**'in haz-acı prensipleri konusundaki görüşlerinin anahtarı evrim kavramıdır. O, haz ve acının bireyi, onun için ve insan ırkı için en avantajlı davranışa itme şeklinde biyolojik bir işlevi olduğuna inanır. Bunlar bu nedenle evrim sürecinin ayrı düşünülemez etkenleridir.

Platon, Aristo, Spinoza ve Spencer'in kavramlarının **ortak düşüncesi**

(1) Hazzın öznel yaşantısını kendi içerisinde yeterli bir değer ölçütü olmadığı;

(2) Mutluluğun iyilikle bağlantılı olduğu;

(3) Hazzın değerlendirilmesinde nesnel bir ölçüt bulunabileceğidir.

Kişi arzu ettiği kadar çok başarılı olamadığı için mutsuz olabilir ve hayatında olan sayısız dış etkenlerden dolayı sağlığı bozulabilir. Oysa onun **mutsuzluğunun temel sebebi,** üretkenliğinin olmaması, hayatındaki boşluk, sevme yetisine sahip olamaması veya içinde bulunan, onu mutsuz eden bozukluklar olabilir. Kişi, mutsuzluğunu akla uygun hale getirir ve onun gerçek sebepleriyle bağlantısını kurma ihtiyacı hissetmez. Tekrar etmek gerekirse, **mutsuzluğun bastırılmasının en etkin biçimi,** insanda mutsuzluğuna dair herhangi bir bilincin olmadığı zamanlarda görülür. Bu durumlarda kişi kendisinin mükemmel bir şekilde mutlu olduğuna inanır, oysa aslında hoşnutsuz ve mutsuzdur.

Mutluluk ve mutsuzluk aslında tüm organizmanın, yani tüm kişiliğin durumunun ortaya konmasıdır. **Mutluluk**, canlılığın, duyguların içtenliğinin ve düşüncenin ve üretkenliğin artışıyla; **mutsuzluk ise,** kapasite ve işlevlerin azalmasıyla bağlantılıdır.

Mutluluk ve mutsuzluk tüm kişiliğimizi öylesine etkiler ki, fiziksel tepkilerimiz çoğu zaman bilinçli duygularımızdan daha çok şey ifade eder. Kişinin asık yüzü, üzüntülü, yorgun oluşu veya baş ağrısı ve hatta bundan daha ciddi hastalık belirtileri sıkça onun mutsuzluğunun bir dışavurumudur. Aynı şekilde kendini iyi hissetmek de mutluluğun "semptonlarından" biri olabilir. Gerçekte bedenlerimiz mutluluk durumu konusunda aklımızın olduğundan daha kolay kandırılırlar ve kişi ne ölçüde mutlu veya mutsuz olduğunun bedeninde meydana gelen kimyasal reaksiyonlardan anlaşılabileceği hayalini haklı olarak oldukça gerçekçi bulur.

Mutsuzluk, ruhsal işlevlerimizi zayıflatır ve hatta felce uğratır. **Mutluluk ise** onları artırır, mutlu olmanın öznel duygusu kişinin bütününü içine alan bir iyi olma durumu olmadığı sürece sadece bir hisse dair aldatıcı bir düşünce olarak kalır ve gerçek mutlulukla bir alakası yoktur.

Sadece bir insanın kafasında var olan haz veya mutluluk, onun kişiliğinin bir durumu değildir. Örneğin, seyahate çıkan bir kişi bilinçli olarak mutludur; fakat bu duyguya sahip olmasının sebebi bu tarz bir haz yolculuğunda hissetmesi gereken bir durum olduğu için ortaya çıkmış olabilir, gerçekte bilinçsiz olarak hayal kırıklığına uğramış ve mutsuz olabilir.

Haz Tipleri

Fiziksel ihtiyaçlarla bir alakası olmayan diğer tüm akıldışı arzular, örneğin şöhret için duyulan arzu, güç elde etme arzusu, boyun eğdirme, imrenme ve kıskançlık gibi arzular, kişinin karakter yapısından kaynaklanır ve kişiliğindeki bir bozukluktan ortaya çıkar. Bu arzuların tatmininden alınan haz da aynen nevrotik bakımdan koşullandırılmış bedensel arzularınkinde olduğu gibi ruhsal gerilimden kurtulmaktan kaynaklanır.

Fizyolojik güdümlü arzular; açlık, susuzluk, vb. genellikle fizyolojik gerginliğin ortadan kaldırılmasıyla tatmin olurlar. Ancak fizyolojik ihtiyaç tekrar baş gösterdiğinde yeniden ortaya çıkarlar. Bu nedenle doğaları gereği ritmiktirler. Akıldışı arzular ise bunun tam tersine neredeyse tatmini imkansız arzulardır. Kıskanç, baskıcı, sadist kişinin arzuları, bu arzuların tatminiyle sadece anlık bir şekilde ortadan kalkar, onun haricinde devamlıdır. Bu akıldışı arzular, doğaları gereği "*tatmin edilemezlerdir*". Onların kaynağı tatminsizliğin kendisidir. Bu akıldışı arzuların ve tutkulu güdümlenmelerin kökeninde üretkensizlik ve bundan doğan güçsüzlük ve dolayısıyla korku yatar. İnsan güç ve yıkıma dair olan bütün arzularını tatmin etse dahi bu onun korkusunu ve yalnızlığını değiştirmez, yani gerginlik baki kalır.

Ahlak sorunu açısından akıldışı haz ve mutluluk arasındaki fark, akıldışı haz ile tatmin arasındaki farktan çok daha önemlidir.

Bedenin yerine getirilmemiş ihtiyaçları gerginlik yaratır, bu gerginliğin ortadan kaldırılması ise tatmin. Buradaki eksiklik, tatminin temelidir. Bir başka anlamda akıldışı arzular, eksikliklerden insanı nefret etmeye, kıskanmaya veya boyun eğmeye zorlayan güvensizlik ve endişelerden kaynaklanır. Bu yoğun arzuların gerçekleştirilmesinden alınan haz da, üreticiliğe dair temel bir eksiklikten ileri gelir. Hem fizyolojik hem de akıldışı ruhsal ihtiyaçlar, yoksunluk sisteminin bir parçasıdır.

Neşe ve mutluluğun sevgiye eşlik eden mutlulukla aynı olduğuna inanılır. Gerçekte sevgi birçoğuna göre tek mutluluk kaynağıdır. Diğer bütün akıldışı çabalar gibi bu sevgi de yoksunluğa, üretkenliğin eksikliğine ve içsel güven yokluğuna dayanır. İki insan arasında görülebilecek en samimi ilişki şekli olan ve her iki tarafın da bütünlüğünün sağlandığı üretken sevgi, bir bolluk olgusudur ve bunu gerçekleştirebilme yeteneği de insanın olgunluğunun bir göstergesidir. **Neşe ve mutluluk**, tüketici sevginin yandaşlarıdır.

Mutluluk, tanrıların bir hediyesi olmayıp, insanın içsel üretkenliğinin bir başarısıdır. Mutluluk ve neşe, fizyolojik ve psikolojik eksiklikten kaynaklanan bir tatmin ihtiyacı değildir. Onlar gerginlikten kurtulmanın bir yöntemi değil, her türlü üretken aktivitenin eşlikçisidirler.

Mutluluk ve neşe nitelik olarak da farklılık göstermezler; onları ayıran belki de **tek fark** ***neşenin*** *sadece bir tek olayı betimlemesi,* ***mutluluğun ise*** *neşenin sürekli ve bütünleşmiş hali olmasından kaynaklanır*. Örneğin **"neşelerden" (çoğul) bahsedebiliriz; ama sadece "mutluluk" (tekil) vardır.**

Çoğu zaman mutluluk keder ve acının mantıksal bir zıddı olarak düşünülür. Fiziksel veya ruhsal acı çekme insan varoluşunun bir parçasıdır ve onları tecrübe etmek kaçınılmazdır. İnsanın kendini kederden her ne pahasına olursa olsun uzaklaştırması, ancak bedel olarak mutlak bir kayıtsızlık öderse mümkün olabilir. Bu da mutluluk deneyiminden mahrum olması demektir. Mutluluğun tam zıddı bu nedenle keder veya acı değil, içsel kısırlığın ve üretken olmamanın sonucu olarak ortaya çıkan depresyondur.

BİR KİŞİLİK ÖZELLİĞİ OLARAK İNANÇ

İnanç, ruhun onayladıklarını kabul etmekten ibarettir; inançsızlıksa onları yadsımaktan. (Emerson)

Bazı çevreler gerçeğin kendisine metafizik bir kavram olarak, bilime ise bilgi toplama görevini üstlenmiş bir kavram olarak bakmaktadır. *İnsan inanç olmadan yaşayabilir mi? Anne sütünü emen bebek, oradan inancı da almamalı mı? Hepimizin diğer insanlara inanmamız gerekmiyor mu, yani sevdiklerimize ve kendimize?*

Dine geri dönmek zorunda mıyız? Yoksa inançsız yaşama konusuna kendimizi alıştırmalı mıyız? İnanç Tanrı'ya olan inanma sorunu mudur? Yoksa dini doktrinlere inanma sorunu mudur?

Burada "inanç" kavramının Eski Ahit'te-"**emunah**"-(*kararlılık*) anlamına geldiğini hatırlamak ve bu nedenle de bir şeye duyulan inanmanın içeriğinden çok insan tecrübelerinin belli niteliklerini gösterdiğini hatırlamak yardımcı olabilir.

Bu sorunu anlamamız için bizlere yardımcı olacak bir başka yaklaşım da, kuşku sorununu tartışmaktır. Kuşku olgusunu anlamak için kişinin akılcı ve akıldışı kuşku arasındaki ayrımı bilmesi gerekir. Ben, bu aynı ayrımcılığı inanç olgusuyla ilgili olarak yapacağım.

Akıldışı kuşku, yersiz ya da yanlış bir varsayıma gösterilen zihinsel bir tepkiden daha çok, onun hayatını duygusal ve zihinsel yönden renklendiren bir varsayımdır. Ona göre hayatın herhangi bir aşamasında meydana gelen hiçbir tecrübe kesinlik taşımaz; her şey kuşkuludur ve hiçbir şey kesin değildir. Akıldışı kuşkunun en uç şekli, kuşku duyma konusundaki nevrotik baskılardır. Kişi, düşündüğü her şeyden veya yaptığı her şeyden kuşku duyar ve büyük bir akıl karışıklığına sürüklenir.

Fakat çağdaş kuşkunun en tipik şekli, yukarıda tasvir edilen aktif olan değildir. Daha çok her şeyin imkansız olduğu ve hiçbir şeyin kesin olmadığı bir kayıtsızlık tutumudur. Gittikçe artan sayıda insanın kafası iş, politika, ahlak, kısacası her şey konusunda karışmaktadır ve daha da kötüsü, bu insanlar bu kafa karışıklığının normal bir durum olduğunu düşünmeleridir.

Akıldışı kuşkunun tersine **mantıklı kuşku**, kişinin kendi yaşantısına değil, bir otoriteye veya inanca dayanan varsayımları sorgular. Bu kuşkunun kişilik gelişiminde önemli bir yeri vardır.

Büyüme gelişiminde çocuk, daha önceleri herhangi bir sorgulama yapmaksızın kabul ettiği efsanelerden kuşku duymaya başlar ve eleştirel kapasitesi, ebeveyn otoritesinden bağımsızlaştığı ve bir yetişkin olduğu ölçüde artar. Tarihi olarak mantıklı kuşku, çağdaş düşüncenin ana kaynaklarından bir tanesidir ve bilimin olduğu kadar çağdaş felsefe de onun aracılığıyla en verimli ürünlerini vermiştir.

Kuşku ile ilgili yaptığımız ayrımı, inanç için de yapmak istiyorum:

- **Akılcı inanç,**
- **Akıldışı inanç**

Akıldışı inanç deyince benim aklıma, kişinin kendi tecrübelerinden kaynaklanmayan bir kişiye, bir fikre veya sembole duyulan inanç geliyor. Bu inanç akıldışı bir otoritenin baskılarına duygusal olarak boyun eğmeye dayanır. (*saçma olduğu için inanıyorum*) cümlesi akıldışı inanç için tam bir psikolojik geçerliliğe sahiptir.

Akıldışı inanca dair en uç çağdaş olgulardan bir tanesi de diktatörlere duyulan inançtır. Bunu savunan kişiler inançlarının mükemmelliğini milyonların onun uğruna ölmeye hazır olmasıyla savunurlar. Şayet inanç bir kişiye veya davaya kör bir şekilde bağlanma olarak tarif edilseydi ve yine kişinin bu dava veya kişi uğruna hayatını verme ile ölçülseydi, o zaman peygamberlerin adalet ve sevgiye duydukları inanç ile onlara karşı çıkanların güce duydukları inanç özünde özdeş; ama nesneleri farklı bir olaydan ibaret olurdu.

Akıldışı inanç, kaynağını kişisel ya da kişisel olmayan akıldışı bir otoriteye boyun eğmekten alan, bir insana ya da bir şeye duyulan fanatik bir inançtır.

Tam tersine **akılcı inanç** ise, temelinde üretken zihinsel ve duygusal aktivite olan kesin bir inançtır. Akılcı düşünmede inancın bir yeri olmaması gerektiği varsayılır. Oysaki akılcı inanç bunun çok önemli bir parçasıdır. Bir bilim adamı yeni bir buluşa nasıl ulaşabilir? O, birbiri ardına deneyler yaparak ve ne bulacağına dair herhangi bir beklentisi olmadan bütün verileri toplayarak mı başlar işe? Herhangi bir alanda önemli bir buluş, çok nadiren bu yöntemle gerçekleşmiştir. Tamamıyla bir fantezinin peşinde koşan insanlar gerçekten önemli bir sonuca nadiren ulaşabilmiştir. İnsan çabalarına değer olan herhangi bir alandaki yaratıcı düşünme gelişimi çoğu zaman bizim "akılcı görüş" diye adlandıracağımız bir şeyle başlar, bu da daha öncesinde yapılmış sıkı bir ön çalışma, yansıtıcı düşünme ve gözleme sonucunda ortaya çıkabilir.

Bilim tarihi akıl, mantık ve görüşe duyulan inanç örnekleriyle doludur. Kopernik, Kepler, Galileo ve Newton mantığa duyulan sarsılmaz inançla doluydular. Bu inançlarından ötürü Bruno odun yığınlarının üzerinde yakılmış, Spinoza ise aforoz edilmiştir.

Oysa **akıldışı inanç**, sadece bir otorite veya çoğunluk söylediği için, doğru olarak kabul edilendir. **Akılcı inanç ise,** bireyin kendisinin üretken gözlem ve düşüncelerine dayalı bağımsız fikirlerinden kaynaklanır.

Düşünce ve yargılama, akılcı inancın gösterdiği tek alan değildir. İnsan ilişkileri alanında da inancın dostluk ve sevgide vazgeçilmez bir yeri vardır. Bir başka insana *"inanmak"* onun güvenilirliğinden ve temel davranış şekillerinin değişmezliğinden ve onun kişiliğinin özünden emin olmak anlamına gelir.

Aynı anlamda biz kendimize de inanırız. Sahip olduğumuz, kişiliğimizin hiç değişmeyen, değişen koşullara, fikir ve duygularımızdaki değişikliklere rağmen yaşantımız boyunca aynı kalan bir özü olduğunun bilincindeyizdir. Kişinin kendisine olan inancı onun bir şeyler için söz verme yeteneğinin koşuludur. Nietzsche'nin gösterdiği gibi, kişi söz verme kapasitesiyle açıklanabilir; çünkü bu da insan varoluşunun bir şartıdır.

Başkalarına duyulan inanç en üst noktasını insanlığa duyulan inançta bulur. Batı dünyasında bu inanç dini terimlerle Yahudi-Hıristiyan dininde ifade edilmiştir ve laik dilde ise en güçlü ifadesini son yüz elli yılın ilerici siyasi ve toplumsal fikirlerinde bulmuştur.

Akıldışı inanç, kişiyi ezip geçebilecek kadar kuvvetli, her şeyi bilen ve her şeye kadir olan bir güce boyun eğmekten kaynaklanır ve kişinin kendi güç ve kuvvetinden vazgeçmesiyle sonuçlanır. Akılcı inanç ise bunun tam tersi bir deneyim üzerine kuruludur. Herhangi bir düşünceye böyle bir inanç besleriz; çünkü bu kendi gözlem ve düşüncelerimizin bir sonucudur. Diğerlerinin, kendimizin ve insan ırkının sahip olduğu potansiyellere inanç duyarız. Bu inancın derecesi de kendi potansiyellerimizin ve içimizdeki gerçekliğin gelişmesi ile akıl ve sevgi gücümüzü kullanma kuvvetimiz oranında olur. Akılcı inancın temeli üretkenliktir.

Gücün içinde; hiçbir akılcı inanç yoktur. Ona boyun eğme veya ona sahip olanlara boyun eğme, ona sahip olma isteği vardır. Birçok insana göre güç, sahip olunacak şeylerin en gerçeği gibi görünse de tarih bize, gücün insanların en tutarsız başarısı olduğunu kanıtlamıştır. Güç ve inanç

birbirini dışladığı için, akılcı inanç üzerine kurulu tüm dini ve politik sistemler bozulmuş ve sonunda, dayandıkları ya da kendilerini onunla bağdaştırdıkları gücü de kaybetmişlerdir.

İnanç, çoğu zaman kişinin pasif bir şekilde gerçekleşmesini beklediği umut olarak algılanır. Oysa bu akıldışı inancın bir özelliğidir. Akılcı inanç için hiçbir zaman geçerli olmadığını görebiliriz. ***Akılcı inancın kökenlerinin,*** kişinin kendi üretkenliğinde yattığı ve bu sebepten dolayı da pasif olamayacağı, çünkü içsel bir aktivitenin dışavurumu olduğunu vurgulamamız gerekir.

Akılcı inanç bizim kendi üretken tecrübelerimize dayandığından insani tecrübeleri aşan hiçbir şey onun nesnesi olamaz. Dahası, şayet bir kişi sadece ona öğretildiği için sevgi, akıl ve adalet fikirlerine inanıyorsa ve bunlar onun kendi tecrübelerinin bir sonucu değilse, burada akılcı bir inançtan söz etmemiz mümkün değildir. Dini inanç her iki türlü de olabilir. Kilisenin gücünü paylaşmayan bazı mezhepler ve insanın kendini sevme gücünü, Tanrı'ya benzerliğini vurgulayan bazı mistik akımlar, dini simgecilik içinde bulunan akılcı inanç tutumunu benimseyerek korumuşlardır. Dini inançlar için geçerli olan bu düşünce özellikle politik ve sosyal fikirler bağlamında laik inançlarda da geçerlidir.

Özgürlük veya demokrasi gibi kavramlar, bireyin kendi üretken tecrübelerine dayanmayıp ona birtakım partiler ve devletler tarafından zorla dayatılan düşünceler olduğunda akıldışı inanç olmaktan öteye geçemezler. Tanrı'ya duyulan mistik inançla, bir ateistin insanlığa duyduğu akılcı inanç arasındaki fark; Tanrı'ya duyulan mistik inançla Tanrı inancından, kendi güçsüzlüğünden ve Tanrı'nın gücüne karşı duyduğu korkudan kaynaklanan Kalvinist'lerin inancı arasındaki farktan çok daha azdır.

İnsan inanç olmadan yaşayamaz. Bizim ve bizden sonraki nesil için önemli olan soru, bu inancın liderlere, makinelere, başarılara duyulan akıldışı bir inanç mı, yoksa insanın kendi tecrübelerine ve üretken aktivitesine dayandırılan akılcı bir inanç mı olacağıdır.

İNSANDAKİ AHLAKİ GÜÇLER

İnsan, İyi mi Kötü mü?

Sokrates'e göre kötülüğün kaynağı insanın doğal yaradılışı değil, *cehalettir*; Sokrates'e göre kötülük yanlışlıktır. Eski Ahit'te ise tam tersine bizlere insanlık tarihinin bir günahla başladığı ve "*çocukluktan beri hissedilen güdülerin kötü olduğu*" anlatılır.

Freud'un kuramı dualist (ikinci)'tir. O insanı mutlak iyi ya da mutlak kötü olarak görmüyor, sadece güçleri birbirine eşit iki dürtü tarafından güdülendiğini düşünüyordu. Aynı dualistik görüş birçok dini ve felsefi sistemde dile getirilmiştir. Yaşam ve ölüm, sevgi ve savaş, gündüz ve gece, beyaz ile siyah, Ormuzd ve Ahrimane bu kutupların sembolik ifadelerinden sadece bazılarıdır.

Gerçekten de yaşam ve ölüm arasındaki seçim, ahlakın en temel seçimidir. Bu, üretkenlik ve yıkıcılık, güç ile güçsüzlük, erdem ile kötülük arasındaki seçimdir. İnsancıl ahlaka göre, tüm kötü itkiler yaşama ve onun korunmasına ve kendini geliştirmesine karşı yönlendirilmişlerdir.

Freud'a göre **yıkıcılık** tüm insanlarda doğuştan bulunmaktadır. Sadece yıkıcılığa maruz kalan nesnenin farklılığıyla birbirinden ayrılırlar-başkaları veya kendileri. Buradan bakıldığında insanın kendisine karşı olan yıkıcılığı, başkalarına karşı olan yıkıcılığıyla ters orantılı olduğu sonucu çıkarılabilir.

Biz kendilerine karşı oldukça az düşmanlık besleyen kişilerde, başkalarına karşı büyük bir yıkıcılık hissi bulmayız. Tam tersine, insanın kendisine karşı olan düşmanlığı ile başkalarına karşı olan düşmanlığının bağlantılı olduğunu görürüz. Dahası, insanda bulunan yaşamı yok edici güçlerin yine onun içinde bulunan yaşamı teşvik edici güçlerle ters bir orantıda olduğunu görürüz; biri ne kadar güçlü ise diğeri bir o kadar zayıftır.

Şayet hayatın gelişme, yaşanma eğilimleri engellenirse, engellenen bu enerji bir değişimden geçer ve hayatı yok edici bir enerjiye dönüşür. Yıkıcılık yaşanmamış bir hayatın sonucudur. Yaşamı teşvik edici enerjiyi engelleyen bireysel ve toplumsal koşullar yıkıcılık enerjisi üretirler ve bunlar da kötülüklerin içinden çıktığı birer kaynak haline gelirler.

Gösterdiğimiz gibi insan mutlak olarak kötü değildir; ama gelişmesi ve büyümesi için gereken koşullar eksik olduğunda kötüleşir. *Kötülüğün kendi başına bağımsız bir varlığı yoktur, o iyiliğin yokluğundan ortaya çıkar ve hayatı gerçekleştirmede uğranılan başarısızlığının bir sonucudur.*

İnsanda yürüme ve hareket etme gücü mevcuttur. Bu güçlerini kullanmaktan alıkonulacak olursa, çeşitli fiziksel rahatsızlıklar veya hastalıklar görülür. Kadınlar bebek yapma ve onlara bakma gücüne sahiptir: Şayet bu güç kullanılmazsa, bir kadın anne olmazsa, yani bu güçlerini doğurma ve bir çocuğu sevme yönünde kullanmazsa, bu güçlerinin hayatındaki başka alanlarda kullanılmasıyla bir nebze giderilebilecek bir kırgınlık hisseder.

Kişi konuşma ve düşünme kapasiteleriyle donatılmıştır. Bu güçler engellendiğinde kişi ciddi bir şekilde hasar görür. İnsanda sevme gücü vardır, fakat bu gücü kullanmadığında sevme yetisinden yoksun olur ve bu şanssızlığından dolayı acı çeker. Bu acı ve başarısızlığının üstesinden gelmek için ise mümkün olan her türlü akılcı yolu ve kültürel kalıbı kullanır.

İnsanın varoluşu ikiye bölünmüşlüklerle belirlenebilir. Dünyayla bir olmaktan ve aynı zamanda da kendisiyle birlik kurmasından başka bir çıkar yolu yoktur; O başkalarıyla ilişki içerisinde olmak ve özel bir teklik içerisinde bütünlüğünü korumak; fakat tüm gücünü de üretici olarak kullanmak zorundadır. Bunları yapmayı başaramazsa içsel bir uyum ve bütünlüğe ulaşamaz. Kendisiyle çelişir ve bölünür, kendisinden, başarısızlığının doğal sonuçları olan güçsüzlük, sıkıntı ve yetersizlik duygularından kaçmaya çalışır.

Kişinin üretici ve bütünleşmiş bir hayat sürme konusundaki başarısızlığının sonucunu, nevrozdan daha iyi gösteren başka hiçbir şey yoktur. Her nevroz, kişinin içsel güçlerini ve gelişimini engelleyen güçlerin çatışmasının bir sonucudur. Fiziksel hastalıkların belirtileri gibi nevrotik belirtiler de kişiliğin sağlıklı bölümünün, onun gelişmesini engelleyen, onu sakatlayan etkilere karşı verdiği savaşın ifadesidir.

Bugün bir otomat gibi davranan ve hisseden kişilere rastlayabiliriz. Gerçekten de o insanın kendisine ait olan hiçbir şeyi yaşamadığını, kendini, kendisinin olması gerektiğini düşündüğü kişi olarak yaşadığını, gülmelerin yerini sırıtmaların aldığını, iletişime yarayan konuşmaların yerini anlamsız gevezeliklerin aldığını ve gerçek üzüntünün yerini ise donuk bir umutsuzluğun aldığını görürüz. Bu tarz bir insan için iki varsayım yapılabilir. Bir tanesi onun doğallık ve bireyselliğinin bozukluğundan dolayı acı çektiği ve tedavi edilemez gibi görüldüğüdür.

Bu insanların çoğunda kültürel kalıplar, onlarda nevrozun ortaya çıkmasını önler; fakat bazılarında da bu kültürel kalıplar işe yaramaz ve bozukluk az veya çok şiddetli bir nevroz olarak görülür. ***"Başkalarının sana yapmasını istemediğin bir şeyi başkasına yapma"*** cümlesi ahlakın temel prensiplerinden biridir. Fakat aynı şekilde doğru olan bir başka cümle de: "***Başkalarına her ne yapıyorsan, onu aslında kendine de yaparsın."***

Kişinin başkalarına olduğu kadar kendi yaşamına da saygı duyması, yaşam gelişiminin ana öğesidir ve ruhsal sağlığın da önemli bir koşuludur. Başkalarına karşı hissedilen yıkıcılık, bir anlamda intihar dürtüleriyle kıyaslanabilecek patolojik bir olgudur.

Yıkıcılığın amacına ulaştığı zamanlarda dahi yıkıcı insanların mutsuz olduğunu görürüz; çünkü bu onun kendi varlığının temelini çürütür. Bunun tam tersine hiçbir sağlıklı insan onur, sevgi ve cesaret gibi özellikleri beğenmekten ve bunlar tarafından etkilenmekten kendini alıkoyamaz; çünkü bunlar onun kendi hayatının dayandığı güçlerdir.

Üretkenliğe Karşı Bastırma

İnsanın temel olarak yıkıcı ve bencil olduğu fikri, ahlaki davranışın, kişinin sürekli bir oto kontrol uygulamadığı takdirde yenik düşeceği kötü dürtülerin bastırılmasını içerdiği anlayışını da beraberinde getirir. Bu prensibe göre insan kendi kendisinin bekçi köpeği olmalıdır. Her şeyden önce doğasının kötü olduğunu kabullenmeli ve irade gücünü bu kötü eğilimlerle savaşmak için kullanmalıdır. Kötülüğün bastırılması ya da ona yenik düşülmesi arasında seçim yapacaktır.

Bu kötü dürtülerle uğraşmanın daha etkili bir yolu da onların bilince ulaşmalarını engellemek ve böylece de her türlü baştan çıkarmanın önüne geçmektir. Bu tarz bir engelleme, Freud'un "*bastırma"* diye adlandırdığı şeydir. Bastırma, dürtü var olduğu halde bilinç alanına geçmesine izin vermemek veya onu oradan mümkün olan en kısa sürede uzaklaştırmak anlamına gelir. Kötü dürtülerin bastırılması otoriter ahlakın üstü örtülü ya da açık bir şekilde erdeme giden en güvenli yol olarak gördüğü baskı türüdür. Bastırılmış dürtülerin insan üzerideki etkisi onların bilinç düzeyinde olduğundan daha etkisiz değildir. Temel fark bastırılmış dürtünün açıkça değil, gizli bir şekilde ele alınması ve böylece kişinin ne yaptığının bilincinde olmasıdır.

Karakter ve Ahlaki Yargılama

Ahlaki yargılama sorunu, sık sık irade özgürlüğüne karşı determinizm (belirlilik) ikilemiyle ilişkilendirilir. Bu görüşlerden bir tanesi, insanın tamamıyla kontrol edemediği koşullar tarafından belirlendiğini ve *insanın karar vermede özgür olduğu düşüncesinin de bir hayalden ibaret olduğunu* savunur.

Bunun tam tersi olan görüş ise*, insanın psikolojik veya dış koşullara bağlı kalmadan, özgür iradesini kullanarak kararlar verebileceğini* savunur. Bu nedenle hareketlerinden sorumludur ve onlara göre yargılanabilir.

Kararlarımızın kişiliğimiz tarafından belirlendiğini savunan görüş, hiçbir şekilde kaderci değildir. İnsan, tüm öteki yaratıklar gibi, kendisini belirleyen güçlerin etkisi altındadır; fakat öte yandan akla sahip ve etkisi altında kaldığı güçleri anlayarak bu anlayışla kendi kaderinde aktif bir rol oynayan ve içinde iyiye dair olan dürtülerini güçlendirebilen tek yaratıktır. Yine insan, vicdan ile donatılmış tek yaratıktır. Bu vicdan onun kendisine gelmesi için seslenen, kendisi olması için ne yapması gerektiğini bilme özgürlüğünü ona veren, hayatının amacının ne olduğunun bilincinde olmasını sağlayan ve bu amaçlara ulaşması için gerekli olan normları gerçekleştirmesini sağlayan bir araçtır.

Aslında değişmeye, belli bir ölçüde de olsa içimizde ve dışımızda bulunan güçleri etkileme ve kontrol etme yeteneğine sahibiz. İyiye dair olan çabalarımızı geliştirip oların gerçekleşmesine neden olan koşulları belirleyerek çoğaltabiliriz. Kendi yaşamımızda aktif bir şekilde rol almamızı sağlayan akıl ve vicdana sahip olduğumuz gibi, bu akıl ve vicdanın kendileri de kişiliğimizle ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. *Şayet kişiliğimizde yıkıcı ve akıldışı tutkular baskın gelmeye başlarsa, aklımız ve vicdanımız da bundan etkilenir ve tam işleyişlerini yerine getiremezler*. Gerçekte akıl ve vicdan, bireyin en değerli kapasitelerindendir. Bizim görevimiz de onları geliştirip kullanmaktır; fakat bunlar özgür değildirler ve bizim empirik benliğimizden ayrı bir şekilde var olamazlar.

Şayet bir kişiye dair olan ahlaki yargılamamızı, onun iradesinin değişik bir şekilde kullanılıp kullanılmayacağı tartışması üzerine dayandırırsak hiçbir şekilde bir ahlaki yargıya varamayız.

Kişinin hayattaki başlıca görevi, kendine hayat vermektir; yani potansiyel olarak olabileceği kişi haline gelmektir. Bu çabalarının en önemli ürünü ise *kendi kişiliğidir*. Kişi, bireyin nesnel olarak hangi ölçüde bu görevde başarı sağladığını; yani potansiyellerini ne derecede gerçekleştirdiğini yargılayabilir. Bu görevi yerine getirirken başarısız ise, kişi bu başarısızlığı algılar ve onu ahlaki başarısızlık olarak yargılar.

Bir insanı anlamak, ona göz yummak anlamına gelmez; bunun tek anlamı, o kişiyi tanrıymışçasına veya onun çok üstünde bir yargıçmışçasına suçlamamaktır.

MUTLAK AHLAKA KARŞI GÖRECELİ AHLAK, EVRENSEL AHLAKA KARŞI TOPLUMSAL AHLAK

"Mutlak" ahlak teriminin kullanıldığı ilk anlam, ahlaki önermelerin sorgusuz ve sonsuz bir şekilde doğru oldukları ve hiçbir şekilde düzeltilmelerine ne izin ne de yetki verilmediği fikrini içerir.

Bu iddianın özü, otoritenin asla yanılmayacağı ve onun verdiği emirlerin ve koyduğu yasakların sonsuza dek doğru olduğu fikrine dayanır. Temelini mutlak, yani kusursuz olan gücün

karşısında insanı göreceli, yani kusurlu kabul eden varsayımdan alan bu kavram, bilimsel düşünce alanında etkisini kaybetmiş, mutlak doğrular yerine nesnel geçerliliği olan kural ve ilkelerin olduğu anlaşılmıştır.

Bilimin tarihi, yetersiz ve tamamlanmamış ifadelerin tarihidir. Her yeni görüş, daha önce öne sürülen görüşlerin yetersizliklerinin fark edilmesini ve daha iyi bir görüş için bir sıçrama tahtası sağlar. Düşüncenin tarihi, doğruya gitgide daha fazla yaklaşmanın tarihidir. **Bilimsel bilgi**, mutlak değil; fakat "*doğruya en yakın*"dır, belli bir dönemde ulaşılabilmesi mümkün olan en fazla "doğru"yu içerir. Çeşitli kültürler zaman içinde doğrunun değişik yönlerini vurgulamışlardır ve insanlık bunlara kültürel açıdan ne denli çok yaklaşırsa, bu değişik yönler de tek bir bütün haline geleceklerdir.

"Mutlak" ve "görece" ahlaki terimlerinin son ve en önemli anlamı da evrensel ve toplumsal ahlak arasındaki farklılık olarak ifade edilendir. **"Evrensel" ahlak** derken, insanın büyümesi ve gelişmesini amaçlayan davranış normlarını; **"toplumsal" ahlak** derken de, belli bir toplumun ve bu toplumda yaşayan insanların yaşamlarını ve görevlerini sürdürmeleri için gerekli olan kuralları kastediyorum. Evrensel ahlak kavramının örnekleri *"komşunu kendin gibi sev"* veya *"öldürmemelisin*" gibi normlardır.

"Toplumsal" ahlakta ise ben, her kültürde bulunan ve belli bir toplumun işlevini ve hayatını devam ettirmesi için gerekli olan yasakları ve buyrukları içeren kuralları kastediyorum. Herhangi bir toplumun yaşamını sürdürmesi için, üyelerinin belli üretim ve yaşam kurallarına boyun eğmeleri şarttır. Toplum, üyelerinin karakter yapılarını öyle bir şekilde biçimlendirmelidir ki onlar, var olan şartlar altında yapmak zorunda olduklarını yapmak istemeliler. Bu nedenle cesaret ve girişkenlik, savaşçı bir toplumda çok gerekli erdemler haline geliyorken, tarımsal toplumlarda da sabır ve yardımseverlik önemli erdemler olarak kabul görür. Çağdaş toplumlarda ise çalışma, en yüksek erdem seviyesine çıkarılmıştır; çünkü çağdaş endüstriyel sistemin üretken güç olarak ihtiyaç duyduğu en önemli dürtü, çalışma dürtüsüdür.

Toplumun çıkarına bir bütün olarak hitap eden normlara ek olarak sınıftan sınıfa fark eden başka ahlaki normlarla da karşılaşırız. Buna bir örnek olarak, alt sınıflarda bulunan kişilerin alçak gönüllülük ve itaatkarlığı bir erdem olarak görmelerini; oysa üst sınıflar için erdem sayılan niteliklerin, tutku ve agresiflik olmasını da gösterebiliriz.

Herhangi bir toplumdaki ahlaki sistemin işlevi, bu toplumun hayatını güçlü kılmaktır; böyle bir toplumsal ahlak, aynı zamanda bireyin de çıkarınadır. Toplum belli bir ölçüde yapılandığı ve birey değiştiremeyeceği için, bireyin benlik çıkarları toplumunkiyle sıkı sıkıya bağlantılıdır.

Belli bir toplumsal düzenin, tarihsel açıdan kaçınılmaz olduğu sürece, bireyin geçerli olan ahlaki normları bağlayıcı olarak kabul etmekten başka bir şansı yoktur; fakat toplum, çoğunluğun çıkarına aykırı bir yapıdaysa, değişim için gerekli olan temel varken, o toplumun normlarının toplum tarafından şekillendirildiğinin bilincinde olma, toplumsal düzeni dğiştirme eğilimlerini güçlendirmede önemli rol oynayacaktır.

Toplumsal ve evrensel ahlak arasındaki çelişki, insan evrimi süresince azalmış olmasına rağmen, bu iki ahlak tipi arasındaki çelişki, "toplumun" çıkarlarının, üyelerinin çıkarlarıyla örtüştüğü bir sosyal yapı bulunmadığı sürece var olmaya devam edecektir. İnsan evrimi içerisinde bu noktaya ulaşılmadığı sürece tarih tarafından belirlenen sosyal gereklilikler, bireyin evrensel varoluş gerekliliklerıyle çelişecektir.

Şayet birey beş yüz veya bin yıl yaşıyor olsaydı, bu çelişki var olmazdı veya oldukça azalmış olurdu. O zaman birey, acı içerisinde ektiklerini neşe içerisinde biçebilirdi. Belli bir tarihsel dönemin acıları, bir sonraki tarihsel dönemde meyvelerini verir; fakat insan altmış-yetmiş yıl yaşar ve hiçbir zaman hasat zamanını görecek kadar uzun yaşamaz. Yine de eşsiz bir varlık olarak doğmuştur, insanlığın gerçekleştirmekle yükümlü olduğu tüm potansiyelleri içinde taşır.

GÜNÜMÜZÜN AHLAK SORUNU

Filozoflar kral olmadıkça veya bu dünyanın kralları ve prensleri felsefenin verdiği ruh ve güce sahip olmadıkça, politik büyüklük ve bilgelik bir kişi içerisinde toplanmadıkça ve başkalarının dışlanmasıyla başarılı olan burjuva doğalı kişiler kenarda kalmaya zorlanmadıkça, ne şehirler ne de insan ırkı kötülüklerden kurtulabilir. İnanıyorum ki ancak o zaman devletimiz yaşama ve gün ışığına sahip olma imkanı bulabilir. (Platon, The Republic (Devlet))

Her kültürün kendine özgü ahlaki sorunları vardır ve bunlar da onun kendine özgü yapısından kaynaklanır.

İnsanın güce karşı olan tutumu, onun varoluşunun ana koşullarından kaynaklanır. Fiziksel varlıklar olarak bizler, doğanın ve insanın gücüne tabi olan yaratıklarız. Fiziksel güç bizi özgürlüğümüzden edebilir ve bizi öldürebilir. Buna karşı koymak eya aşmak, bizim fiziksel gücümüzün rastlantısal etkilerine ve silahlarımızın gücüne bağlıdır. Öte yandan aklımız doğrudan güce maruz kalmaz. Fark ettiğimiz doğrular, inandığımız fikirler güç kullanılarak geçersiz kılınamazlar. Güç ve akıl farklı düzeylerde var olurlar ve güç hiçbir zaman doğruyu çürütemez.

İnsan doğruyu bilme ve sevme yeteneklerine sahiptir. O, sadece bedeni değil, bütün olarak kendisi, kendinden daha üstün bir güç tarafından tehdit edildiğinde, güçsüz ve korkak bir hale gelerek aklı etkilendiğinde, davranışları bozulur ve felce uğrar. Gücün felç edici etkisi sadece ortaya koyduğu korkudan kaynaklanmaz, aynı derecede üstü örtülü bir vaade de dayanır.

Gerçekten de **özgürlük**, erdem için olduğu kadar, mutluluk için de çok gerekli bir koşuldur. Bu özgürlük, keyfi seçimler yapma özgürlüğü ve zorunluluktan doğan özgürlük olmayıp insanın potansiyel olarak ne olduğunu anlama ve varoluş yasalarına göre gerçek doğasını hayata geçirme özgürlüğüdür.

Dostoyevski bir zamanlar *"Tanrı öldüyse her şeye izin var."* demiştir. Bu gerçekten de birçok insanın inandığı şeydir. Tek fark, bazılarının Tanrı ve kilisenin ahlak düzenini ayakta tutmak için canlı kalması gerektiğine inanmaları, diğerlerinin ise geçerli bir ahlaki prensip bulunmadığı, her şeyin mübah olduğu ve kişisel çıkarın hayattaki tek düzen olduğu fikrini savunmalarıdır.

Bunun tam tersine, insancıl ahlak insan canlıysa neye izin verileceğini bilebilir fikrini benimser: canlı olmak ise üretken olmak güçlerini insanı aşan amaçlar için değil, kendi varlığına bir anlam kazandırmak ve insan olmak için kullanmak anlamına gelir.

Bizim dönemimiz bir geçiş dönemidir. Orta Çağ on beşinci yüzyılda bitmemiştir ve Modern Çağ da hemen ondan sonra başlamamıştır. Son ve başlangıç dört yüz yıl süren bir süreçtir; bu süre de kendi hayat süremizle değil, tarih açısından ölçtüğümüzde oldukça kısadır. Bizim dönemimiz birçok yeni olasılıklara gebe olan bir son ve bir başlangıçtır.

Bu kitabın başında sormuş olduğum soruyu, yani gururlu ve umutlu olmak için bir sebebimiz olup olmadığını şimdi tekrar edersem, cevap yine olumludur; fakat tüm bu tartışmadan çıkarılacak önemli bir özellik de vardır: ne iyi ne de kötü sonuç, kendiliğinden olur ya da önceden kestirilebilir. Karar insanın içindedir. İnsanın kendini, hayatını ve mutluluğunu ciddiye alma yeteneğinde; kendisinin ve toplumunun ahlaki sorunlarıyla yüzleşmeye hazır olmasında saklıdır. Yani karar, onun kendisi olma ve kendisi için var olma cesaretine bağlıdır.

KAYNAKÇA

KENDİNİ SAVUNAN İNSAN-ERİCH FROMM
"An inquiry into the psychology of ethics"
İLYA Yayınevi-1. Baskı -2005